

**AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
FOLKLOR İNSTİTUTU**

**"Azərbaycan folklorunun
ilkin nəşrləri" seriyası**

VƏLİ XULUFLU

EL AŞIQLARI

- 12288 -

Bakı – 2013

AMEA Folklor İnstitutu Elmi Şurasının
qərarı ilə çap olunur.

REDAKSIYA HEYƏTİ

Muxtar Kazımoğlu (İmanov)
İsrafil Abbashı
Rza Xəlilov
Maarif Teymurov

Transliterasiya edənlər

və çapa hazırlayanlar: **Rza XƏLİLOV**
Afaq XÜRRƏMQIZI

Elmi redaktor: **İsrafil ABBASLI**

Vəli Xulufu. El aşqları, Bakı, "Elm və təhsil" nəşriyyatı,
2013. 92 səh.

"Azərbaycan Öyrənən Cəmiyyət" in 1927-ci ildə nəşr etdirdiyi
"El aşqları" toplusu Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
Folklor İnstitutunun "Azərbaycan folklorunun ilkin nəşrləri"
seriyasının VII kitabı kimi işıq üzə görün.

Z 3202050000 Qrifli nəşr
098 - 2013

©Folklor İnstitutu, 2013.

ÖN SÖZ

Azərbaycan folklorunun ilkin nəşrləri seriyasının növbəti kitabı Azərbaycan folklorşünaslığının pionerlərindən sayılan Vəli Xulufunun tərtib etdiyi «El aşqları» toplusudur. Azərbaycanı Tədqiq və Təəbbö cəmiyyəti tərəfindən 1927-ci ildə Bakıda əski əlifba ilə çap edilmiş bu kitab sözügedən cəmiyyətin xətti ilə Vəli Xulufunun nəşr etdirdiyi yeganə kitab deyil. Məlum olduğu kimi, «Koroğlu» dastanının iki qolu ötən əsrin 20-ci illərində Aşıq Hüseyn Bozalqanlıdan məhz Vəli Xulufu tərəfindən toplanmış və bu «Koroğlu» məhz Azərbaycanı Tədqiq və Təəbbö Cəmiyyəti tərəfindən nəşr olunmuşdur. Bu iki qolun istər söyləyicisinin (yetərli aşılıq praktikasına malik Aşıq Hüseyn Bozalqanlı), istərsə də toplayıcısının (folklorşünaslıq sahəsində artıq öz sözünü demiş Vəli Xulufu) professionallığı «Koroğlu» dastanının 1927-ci il nəşrinin sanbalını daha da artırmışdır. Təsədüfi deyil ki, «V.Xulufunun 1927-ci il nəşri «Koroğlu»nun «Azərbaycan folklor kitabı» kontekstinə daxil olan ilk çap kitabı olması baxımından səciyyəvidir. Elə bu səbəbdən də həmin nəşr böyük elmi və mədəni-tarixi əhəmiyyətə malikdir» .

Bundan başqa, həmin cəmiyyətin xətti ilə Vəli Xulufu 1928-ci ildə Azərbaycanın Gəncə, Naxçıvan, Ağdam, ağdaş, Lənkəran, Şəmkir Zəngəzur, Qazax, Salyan, bakı, Nuxa (Şəki), Göyçay, Şamaxı və b. bölgələrindən topladığı tapmacaları «Tapmacalar» adı altında çap etdirmişdir.

1927-ci ildə çap olunmuş və oxucuların diqqətinə çatdırılan bu kitab f.e.d. A.Əliyeva-Kəngərlinin fikrincə, bir il öncə sözügedən cəmiyyət tərəfindən nəşr edilən eyniadlı topludan seçmələrdir: ««El aşqları» kitabı 1926-cı ildə Azərbaycanı Tədqiq və Təəbbö Cəmiyyətinin «Xəlqiyyat» bölməsi tərəfindən «Azərbaycan xalq ədəbiyyatından materiallar» seriyası başlığı altında çap olunmuşdur. Ərəb qrafikasındakı bu nəşrin həcmi 234 səhifədir. Buraya Vəli Xulufunun müxtəlif aşılıqların repertu-

arından yazıya aldığı yüzdən yuxarı şeir nümunələri və Şəmkirli Aşıq Hüseynə məxsus «Reyhan» dastanı daxildir».

Vəli Xulufunun tərtib etdiyi «El aşığı» kitabında XIX əsrdə yaşayıb yaratmış Aşıq Hüseyn Şəmkirli və XX əsrin əvvəllərində aşılıq etmiş Aşıq Avakın (Aşıq Əvək) poetik irsindən nümunələr toplanmışdır. Maraqlıdır ki, bu tərtib işi haqlı olaraq Aşıq Hüseyn Şəmkirli əsərlərinin ilk nəşri və onun barəsində ilk bioqrafik məlumat verən mənbə hesab olunur.

Vəli Xulufunun bu tərtib işinə yazdığı ön söz daha çox aşığı sənəti, aşığı yaradıcılığı barədə müstəqil bir tədqiqatı xatırladır. Çünki burada o dövrün dolğun mənzərəsi yaradılmış, kəndşəhər münasibətləri, kəndin müasir durumu canlandırılmış, bu mənzərədə aşığıların yeri və rolu hərtərəfli işıqlandırılmışdır. Vəli Xulufu aşığı sənətinin tarixinə də qısa ekskurs etməyə çalışmışdır. Məhz bu qısa ekskursda tərtibçinin vətəndaşlıq, milliyyətçi, ədəbiyyatçı mövqeyi tamamilə açıqlanır. Təbii ki, Vəli Xulufu bu yazıda kitabın içində özünə yer tapmış aşığılara və poetik mətnlərə münasibət bildirməklə kifayətlənə bilirdi. Amma burada Aşıq Ələsgərin, Xəstə Qasımın və b. aşığı sənətinin klassikləri sayılan nümayəndələrinin əlinə keçən əsərlərini də salmışdır. Maraqlı cəhət isə ondadır ki, burada Vəli Xulufu Xəstə Qasımın, özünün təbirincə desək «baş yorucu bir ustadnaməsini» verir. Əcəba, tərtibçi bu ustadnaməni həqiqətən «fikir qarışdırıcı baş yorucu» saysaydı, onu kitaba salmağa ehtiyac duyardımı?! Digər tərəfdən, ustadnamənin müəllifini «aşığılar arasından məşhur və ən qabil usta sayılan Tikmədaşlı Xəstə Qasım» (kursiv bizimdir - R.X., A.X.) adlandırardı mı? Vəli Xulufu bu ustadnamənin bir bəndini verməklə onun «əfsanə, əsatir, tapmaca və fikir qatışığından» ibarət olmasını göstərə bilirdi. Amma tərtibçi bu ustadnamənin mətnini tam vermiş, mətnin arxasınca dərhal bu örnəyi «bununla belə, aşığılar arasında bu ən çox zikr edilən ustadnamələrdən birisidir» (kursiv bizimdir - R.X., A.X.) deyərək xarakterizə etmiş, və hətta daha

da irəli gedərək, «Xəstə Qasım ən dərin aşığılardan sayılır» (kursiv bizimdir - R.X., A.X.) deyərək öz fikrini bildirmişdir. Demək, Vəli Xulufunun əsas məqsədi tənqid pərdəsi altında öz fikrini demək və ən əsası, folklor ekspedisiyası zamanı qeydə aldığı bu ustadnamə örnəyini bu yolla fiksasiya edib kitaba salmaq və itib batmaqdan qorumaqdır. Sovet rejiminin klassik ədəbiyyata, bu tip əsərlərə münasibətini, o dövrün siyasi ab-havasını nəzərə alsaq, Vəli Xulufunun bu cəsarətli addımının önəmini etiraf etməliyik.

Daha sonra Vəli Xulufu öz ədəbi priyomuna sadıq qalaraq «boş və bədbin fəlsəfələr» və s. kimi tənqid pərdələri altında Aşıq Hüseyn Şəmkirlinin kamil bir ustadnaməsinin, Qurbani ilə Dədə Yediyarın deyişməsinin yenə də tam mətnini verir. Və sonda «yuxarıda dərc edilən nəzmlərin hər birisi aşığıların əfsanə və mövhumat yayan kəndlilər arasında bədbinlik və dünyaya etimadsızlıq nəşr edən sinif və silk ideologiyasını müdafiə edən və əvəmlə xalqı o ruhda tərbiyə edən sənətkar olduğunu göstərir» sözləri ilə, sanki yaratdığı bütün təhlükəli situasiyaları «zərərsizləşdirməyə» çalışmışdır.

«Aşığılar və Aşıq Avak haqqında» adlanan bu giriş sözündə Aşıq Avakın adının sərlövhəyə gətirilməsi bir qədər təəccüb doğura bilər. Çünki kitabda Aşıq Avak barədə ayrıca məlumat xarakterli öçerk də verilmişdir. Amma bu təsadüfi deyil. Bu tərtib işinin meydana gəlməsində Aşıq Avakın zəhmətinin olması da danılmazdır. Çünki Vəli Xulufunun verdiyi məlumata görə kitabda çap olunmuş Aşıq Hüseyn Şəmkirlinin «Reyhan» dastanı, habelə «Mollalar» şeiri məhz Aşıq Avakın dilindən qələmə alınmışdır. Əgər nəzərə alsaq ki, bu kitab Aşıq Hüseyn Şəmkirlinin əsərlərinin ilk nəşridir, onda Azərbaycan dilində yazılıb yaratmış bu erməni aşığıının Azərbaycan aşığı sənəti tarixinə etdiyi cüzi də olsa xidməti mütləq qeyd olunmalıdır (bundan başqa, Vəli Xulufu Aşıq Hüseyn Şəmkirlinin bir neçə erməni şagirdi olduğunu da göstərir). Onun özünün necə aşığı olması

və ya əsərlərinin poetik kamilliyi və bədii səviyyəsi isə artıq başqa bir söhbətin mövzusudur. Bu erməni aşığının yaradıcılığı mübahisələr mövzusu olmuş və haqlı tənqiddə məruz qalmışdır. Çünki mövzusu əsasən sosialist reallığından götürülmüş, sosializm quruluşunun vəsfinə və təbliğinə həsr olunmuş, forması isə poetikanın, nəzmin tələblərinə tamamilə cavab verməyən bu şeirlər Aşıq Avakın məhz Vəli Xuluflunun dediyi kimi, «kütləni tərbiyə edən» aşiq olduğunu göstərir. Bildiyimiz kimi, o dövrlər hökumət tərəfindən aşıqlara marağın artması, aşiq qurultaylarının təşkilində əsas məqsəd aşıqları sosializm quruluşunun təbliğatçılarına çevirmək, onların - yaratmaq, artıq yaranmışları isə yaşatmaq bacarığından, və xüsusilə də xalq arasında olmalarından istifadə edərək bu güclü potensialı ideoloji məqsədlərə yönəltmək olmuşdur. Məlum olduğu kimi, «sosialist ideyalarını, sovet həyat tərzini, ictimai-siyasi üstqurumun yaratdığı gerçəkliyi aşıqlar özgə təbliğat nümayəndələrinə nisbətən daha fəal həyata keçirə bilirdilər. Çünki onlar həmişə xalq içərisində olur, onun ovqatı ilə qidalanırdılar. Onların hər qoşması, hər ifası əhatəsində olduqları auditoriyaya, onun iştirakçılarının şüuruna, dünyagörüşünə birbaşa təsir edirdi. Aşıqlar o dərəcədə təbliğat maşını ilə «yonulmuşdular» ki, onlar öz fəaliyyətləri, əməlləri ilə fəxr edirdilər». Aşıq Avak da bu məqsədlərə tamamilə uyan bir sənətkardır. Vəli Xuluflunun qeyd etdiyi kimi, «o, öz mənzumələrində xalqın azarlı nöqtələrini, dərd və müsibətini nəzmə çəkib müalicə yollarını göstərmişdir». Vəli Xuluflu Aşıq Avakın əsərlərinə nümunə kimi isə, ön sözə maraqlı bir bəndi gətirir, yəni dolayı yolla oxucuların diqqətini ona cəlb edir:

U r u s (seyrəltmə bizimdir-R.X., A.X.) bizi tutuşdurub,

Müsəlmanlar biz yola gələk.

Cahal, cavan qırdırıb,

İrmənilər biz yola gələk.

Aşıq Avaka həsr olunmuş oçerkdə isə Vəli Xuluflu bu aşığın

tərcümeyi-halını tam vermiş, onun türk nağıllarının bilicisi olduğunu söyləmiş, siyasi əhəmiyyətli şeirlərdən başqa, gözəlləmə və divani yazdığını da göstərmişdir. Aşığın bu kitabda verilmiş bütün şeirləri poetik baxımdan kamillikdən çox-çox uzaqdırlar.

Vəli Xuluflunun tərtib etdiyi “El aşıqları” toplusu Azərbaycan aşiq sənətinin tədqiqinin və tərtibinin ilkin qaynağı kimi çox dəyərlidir. Aşıq sənətinə dair tədqiqatlarda birbaşa ilkin mənbəyə istinad edilməsi və folklorşünaslıq elminin nailiyyətləri aspektindən yenidən baxılması üçün Vəli Xuluflunun “El aşıqları” toplusunun retrospektiv nəşrini oxucuların ixtiyarına buraxırıq.

f.d., dos. Rza Xəlilov
f.d., dos. Afaq Xürrəmçizi

ASIQLAR VƏ ASIQ AVAK HAQQINDA

Kənd ilə şəhər ittifaqı yaratmaq məsələsi bugünkü iqtisadi və mədəni fəaliyyətimizin rüknü hesab edilir. Bu məsələ hər nə qədər ağır olsa da, kəndli kütləsini şəhərin dahından yetirməli və aralıqda olan bugünkü iqtisadi və mədəni təfəvütü aradan qaldırmalıyıq. Onun üçün biz kəndə lazım olan bütün texniki ləvazimatı tədarük etməklə bərabər, onun iqtisadi və mədəni ehtiyacını yaxından öyrənməli və kəndin indiye qədər nə cür yaşadığını, nə cür həyat keçirdiyini lap yaxşı bilməliyik.

Azərbaycan kəndliləri nə cür yaşayırlar? Zəhirdən bu sualın cavabı çox yüngül görünür və həqiqətən nəzəri cəhətcə də həlli çox asandır. Lakin əməli cəhətdən işə girişəndə bir çox maraqlı keyfiyyətlər meydana çıxır.

Kəndlilər dədə-babadan qalma xış ilə toprağı cırmalayır, çin və oraqla da biçir, sonra cürbəcür ulağ, məsələn öküz, eşək, qatır və at ilə xırman döyür. İstidə dağa köçər, sərinə arana qayıdirlar. Yaz olanda binə gedərlər, qış olanda qışlaqlarda və binələrdə* yerləşərlər. Bundan başqa bəzi yerlərdə pambıq əkər, bəziləri də bağ və meyvə ilə dolanırlar.

Demək kəndlilər həm əkər-biçər, həm də mal-qoyun saxlar. Kəndin maddi cəhətdən yaşayışı ümumiyyət etibarilə bundan ibarətdir və bizim kənd barəsindəki məlumatımız da bu qədər bir şeydir. Lakin kənd öz ehtiyacını ödəmək üçün nə kimi istehsal vasitələri işlətdiyini bilmirik. Kəndin mənəvi cəhətdən nə cür yaşadığı mənəvi üst qurumlarının ruhunu onların arasında nə cür və adətlər hökm sürdüyü ətrafındakı materiallara nə ad qoyub, nə cür danışdığı tamamilə öyrənilməmiş bir məsələdir.

*Binə - yaz olanda qışlaqların köçülən otlu yerlərdir. Yataq yerlərində dam tikib, qışda mal saxlamağa da binə deyilir.

Kəndin özünün köhnə, dədə-babadan qalma istehsal aləti olduğu kimi o nisbətdə də düşüncəsi, zövqü-həzzi və bütün kainata və ətrafını əhatə edən təbiətə də o nisbətdə baxımı və zehniyyəti vardır. Bu zehniyyətlər və düşüncələr öyrənilmədən onları doğru yola çəkmək, yəni kollektivə doğru aparmaq çətin olacaqdır.

Kənd istehsal alətində hər bir yenilik şəhərdən getdiyi kimi, yeni fikir və zehniyyətlər də şəhər mədəniyyəti təsiri ilə daxil olur. Təbiidir ki, şəhərdən uzaq olan və əvamlıq içində yaşayan kəndlərə yeni zehniyyətlər ağır-ağır gəlir və çox zaman da təhrif olunur. Klubsuz, qiraət koması, məktəbsiz, ictimai təşkilatı olmayan və dədə-baba qaydası ilə yaşayan, böyük şəhərlərdən yüzələr, beş yüzlərlə verst uzaq məsafədə dağlar və meşələr arasında məskən edib ömür keçirən əhəlidə yeni-yeni zehniyyətlər oyanması ağırdır və özü də hər halda xarici bir təsirə bağlıdır. Dəmiryolu, avtomobil, telefon, teleqraf, elektrik kimi şəhər həyatında adi sayılan şeyləri görməyən minlərcə kəndli vardır.

Kəndə şəhərdən gələn təsirlər ya dövlət təşkilatı, ya da maddi şeylər vasitəsilədir ki, o da ticarətlə olurdu. Kapitalizm genişləndikcə bu təsirlər sürətlə və şiddətlə icra olunurdu. Kapitalistlər və həmçinin mülkədarlar əhalini istismar etmək və onu özünə tabe etmək üçün qul halında saxlamaqdan başqa bir fayda verməyirdi. Bunların işi kəndi mənəvvərləşdirmək, onların ehtiyacını ödəməyə çalışmaq deyil, istismar etmək idi. Onun üçün kənd əhalisi köhnədən, əsrdən bəri yığıdığı təcrübə və mənəvi həyatla yaşayırdı.

Məişət mübarizəsində ehtiyacını ödəmək üçün işlətdiyi istehsal vasitələri çox gec-gec və ağır-ağır dəyişdiyindən kəndli mühafizəkar və kəndlilərin özlərinin dediyi kimi «Allah qoymuş bir ağır daşdır» hər saatla «qabırğası qızan deyil»dir.

Kəndin mühafizəkarlığında molların böyük rolu olduğu kimi aşığınkı ondan qalmaz deyildir. Aşıqlar eldən elə ke-

çib, hər cür nağıl və qaravəlliləri dildən dilə gəzdirirlər. Mollanın haqqında olduğu kimi, aşıqlar haqqında bir çox məsəllər düzəlmişdir.

Xalq arasında molla haqqında bir çox mənfi məsəllər vardır: «mollanın yeddisinin başı bir qazanda qaynayacaqdır», «mollanın dediyinə bax, əməlinin dalınca getmə!». Bu məsəllərdən görünür ki, mollaya bir o qədər də rəğbət yoxdur. Lakin aşiq barəsində deyirlər: «Aşiq el anasıdır», «Aşıqa hər yer mərhəmdir», «Aşıqdan qonaq olmaz», «Aşiq özümüzünküdür». Bu məsəllər aşığın el arasında nə qədər hörmətli və camaata nə qədər yaxın olduğunu göstərir.

Aşıqlar kəndin öz arasından və çox vaxt çobanlıq və nö-kərçilik zamanı söz deyib*, saz çalmağı öyrənən, sonra el arasında gəzən sənətkarlardır. Bunlar camaatın hər bir xeyir işində, bəlgədə**, nişanda, toyda, sünnətdə həmişə hazır olurlar. Bu yığıncaqlarda saz çalıb söz oxumaqla avam kəndlilər üzərində tərbiyəcə böyük təsir yapırırlar. Bizim kəndlərdə böylə adət vardır: bir evdə və ya bir nəsilə bir xeyir iş (toy, bəlgə, sünnət) oldumu, qıraq kəndlərdən çağırılan qonaqlardan başqa, o kəndin bütün arvad-uşağı həmin xeyir işə çağırılmamış gəlməlidir. Və onda aktiv surətdə iştirak etməlidir. Hərgah kənd əhlinin hamısı iştirak etməsə, daha doğrusu, o kəndlinin mərkəsinə gələn olmasa aralarında inciklik olub deməkdir.

Sənətkar aşıqlar payız və qış zamanlarında kənddən-kəndə, mahaldan-mahala düşüb gəzər, hər yerdə məclis qurub pul yığarlar. İlin hansı bir fəslində olursa, olsun bir kəndə aşiq gəldimi, böyük-küçük onun başına toplanmalıdır. Günü'nün qulağı yaxan kimi axşamdan yatmağa öyrənən kəndli uşaqları, ələlxüsus nö-kərlər və sığırçılar axurlarda, hərmələrdə divar dibinə qısılib böyükklərlə bərabər, səhərəcən aşı-

* Söz demək - nəzmə çəkmək

** Bəlgə - Qırı oğlana ad eyləmək

ğın nağılına qulaq asırlar. Aşığın kütləni tərbiyə etmək məsələsi də buradan başlanır. Onlar öz dövrlərindəki kənd ələminin ictimai əlaqələrini və rəftarını oxşar, kənddəki hakim sinif və varlılar şövqünü və həzzini duyurlar, onların zövqünə layiq onlara ləzzət verən mahnılar çağırır və onların zövqünə yarar gözəl qadın tiplərini tərif edirlər.

Aşıqlar dini əfsanələri və mövhumatı uzun müddət ağızdan ağıza gəzdirib yaşadar və xalqı moralca tərbiyə edirlər. Burada dini ənənələri mühafizə etməklə bərabər, səxavət, ariflik, əsilzadəlik, nəcabət kimi bir çox silki anlayışlar meydana atır və bunun üzərində şeirlər düzəldirlər. Məsələn, Göyçəli aşiq Ələsgər Həcər adlı bir qıza deyir:

Sən bilirsən subay gəzmək günahdır,
Şəriətə, yola, ərkanə nə dedin?
Hər könül özünə bir padşahdır
Sındırdın, döndərdin qana nə dedin?

Sonra Aşiq Ələsgər Həcərin dilindən deyir:

Loğmadan kəc olan nütfədən əyri
Yüz dərs ala bir kamala yetişməz
Bir qul düz dolansa haqqın yolunda
Qada tapsa onu, bəla yetişməz

Aşıqlar arasından ən məşhur və ən qabil usta sayılan Tikmədaşlı Xəstə Qasımı götürək. Onun əfsanə, əsatir, tapmaca və fikir qarışdırıb başyorusu bir ustadnaməsini burada dərc edək:

Adəmdən Xatimə natiqi-Quran mənəm,
Din mənəm, məzhəb mənəm, yol mənəm,
ərkan mənəm.
Yerdə insan, göydə qılman, ərşdəki aslan mənəm
Gül mənəm, bülbül mənəm, sünbül mənəm,
reyhan mənəm

Ab, atəş, xak baddan yaratdı sübhan bizi
Yeddi yüz arxa bağla, dəryada qırx dörd dəngizi*
Yetmişin mən biriyəm, altmış qırx səkkizi
Pir mənəm, ustad mənəm, yol mənəm, ərkan mənəm

Həft və həşt və nısf içində yar bizi isbat edər,
Altı min altı yüz, otuz dördü zat edər
Bir mərkəbdə yazılan sureyi-ayat edər.
İncil, Zəbur, Tövrat, natiqi-Quran mənəm

Ərş samavat üstündə qırx sütunun bir ləngəri
Yeddi post, yeddi dəvış, yeddi toppus, yeddi dəri
Doqquz yüz dördədən qabağa səkkiz yüz qırxndan biri
Pir mənəm, ustad mənəm, yol mənəm, ərkan mənəm

Xəstə Qasım Tikmədaşlı sahibi-cümlə xəta
Ümidim var meraca, bil sənə eylər əta
Bir ismi qıl kəfədir, bir ismi həl əta
Əzmi-Qaf günahım olsa əfu edər Rəhman mənəm

Xəstə Qasımın bu qədər sadaladığı saylar, rəqəmlərin hər birisi bir xəyali və uydurma şeylər və əfsanələrlə bağlıdır. Aşıqlar arasında ən çox zikr edilən ustadnamələrdən birisidir və Xəstə Qasım ən dərin aşıqlardan sayılır.

Aşıqların ağzından hər cür dalsız qabaqsız boş, bədbin fəlsəfələr və dünyaya etimadsızlıq kimi şeylər hər məclisdə zikr edilməkdədir. Bu dünyaya etibar bağlamayıb, daima o dünya üçün çahşmağı və yalnız o dünyaya ümid bağlayıb hər zülm və cəbrə tab etməyi tövsiyə edərlər:

Könül talib olub uyma şeytana
Fitnə, şamatası, şəri olacaqdır
Bu dünya bir bağdır, bağbanı iblis
Alması, heyvası, nar olacaqdır

* dəngiz - dəniz

Alma haqqın-nasdır, tam şirindir.
Heyva da rəbadır, qandır, irindir
Nar səqir malıdır, hədisi dərindir
Dənəsi cəsədinə nar olacaqdır.

Gözəllər təşbehdir bağın gülünə
Müştaq olma şirin ləhcə dilinə
Həvəslənib sığal vermə telinə
Məhşərdə hər biri bir mar olacaqdır

Əməl bir parçadır, mələklər dərzisi
Dərk eylə doğruyu, sünnəti, fərzi
Nəkrin səslənib çalanda gürzü
Rövşən gözün tirə tar olacaqdır

Allanma cifəyə, uyma fənaya
Güvənmə döylətə* sim talaya
Bir gün köçürərlər dəri-üqbaya
Sim zərdən əlin car olacaqdır

Nütfədən pak olan sıratdan keçər
Qulduru, münkürü almasdar biçər
Səxavət əhlini mələklər seçər
Kövsər rizvanında yer olacaqdır

Söyün** gəl nəfzi zatına əl mövt yazanda
Şərm eyləyib sal yada, fəhmin azanda
Gün hərərət edib yerdə qızanda
Şahlar şahı şəfakar olacaqdır

*Döylət - dövlət

** Söyün - Hüseyn, Şəmkirli Aşıq Hüseynidir

Yenə insana əfsanə və əsatiri göstərəcək dəyişlərdən bir nümunə:

Dədə Yediyar:

Səndən xəbər alım, Qurbani aşiq
O nədir ki, göydən haça gəlibdir?
124 min peyğəmbər haqdır dünyada
Onların əfzəli necə gəlibdir?

Qurbani:

Al cavabın, deyim ey Dədə Yediyar
O qələmdir göydən haça gəlibdir
124 min peyğəmbər haqdır dünyada
Əfzəli yeddidir, necə gəlibdir.

Dədə Yediyar:

O, kim idi ərşdə qızdırdı tası?
O, kim idi Turda qaldı əsası?
İsmayıl gələn qoçun anası,
Nə idi, nə günü qoça gəlibdir?

Qurbani:

O, Salmandır, ərşdə qızdırdı tası
O, Musadır Turda qaldı əsası
İsmayıl gələn qoçun anası,
Şaban ayı çəharşənbə günü qoça gəlibdir.

Dədə Yediyar:

İbtidadan yerdən kim götürdü xakı?
Kim idi sarbandan ayırdı lökü?
Dədə Yediyar deyər Tub ağacının kökü
Neçə yarpaq, neçə budaq, neçə haça gəlibdir?

Qurbani:

Qurban deyər Əzrayıl yerdən götürdü xakı

Rəsul idi sarbandan ayırdı lökü
Behiştə Tub ağacının kökü
Altmış min yarpaq, Altmış min budaq,
Altmış min altı haça gəlibdir.

Yuxarıda dərc edilən nəzmlərin hər birisi aşiqlərin əfsanə və mövhumat yayan kəndlilər arasında bədbinlik və dünyaya etimadsızlıq nəşr edən sinif və silk ideologisini müdafiə edən və əvam xalqı o ruhda tərbiyə edən sənətkar olduğunu göstərir.

Ümumiyyət üzrə, aşiqlər haqqında söylədiklərimiz doğru və onların mənfi cəhətləri çox isə də müsbət tərəfləri də vardır.

Aşıqlar xalq ədəbiyyatının və xalq düşüncəsinin canlı bir kitabıdır. Bu barədə xalqın keçmişinə, bir qədər tarixinə, dilinə, ictimai əlaqəsinə və sairə dair bir çox material verə bilərlər. Sonra saz çalmaq və ümumiyyətlə musiqi şəriətcə haramdır. Ona görə aşıqlıq sənətilə məşğul olan şəxslər ilə mollalar arasında daima sənət narazılığı və ədavət vardır.

Bu sözümlə bu əsərdəki «Mollalar» və «Sənə nə» adlı mənzumələr və başqa bu kimi bir çox həcvlər şahid ola bilər. Bundan başqa, aşıqlar qəhrəmanları, igidləri, cins heyvanları tərif edib sağlam nəsil, sağlam heyvan törətmək hüsn-tərbiyə edərlər. Ata, keçiyə, pişiyə və sair heyvanlara qoşulmuş bir çox mənzumələr vardır. Aşıqlar əhaliyə təbii afətlərdən üz verən fəlakətləri və müsibətləri, hökumət zülmələrini nəzmə çəkib, onda bir ədavət, bir kin oyandırırırlar.

Şəmkirli Aşıq Hüseynin «Dimə və yeri», Çardaxlı Aşıq Avakın ermənicə dediyi «Töyüsü» bu qəbil mənzumələrdəndir. Xülasə, aşıqların söhbətinin mənfi tərəfi olduğu kimi, müsbət cəhəti də az deyildir.

Aşıqlar sənətkar olmaqla bərabər, eyni zamanda şairlərdir. Bunların bəziləri bədbin və əfsanəçi olursa da, bəziləri

həqiqətən xalqın ruhunu, onun dərd-ələmlərini təsvir edir. Çardaxlı Aşıq Avakın həqiqətən el aşığı adını daşımağa layiq bir aşıqdır. Çünki o, öz mənzumələrində xalqın azarlı nöqtələrini, dərd və müsibətini nəzmə çəkib müalicə yollarını göstərmişdir. Aşıq Avak 1905-ci il inqilabında Qafqazda əmələ gələn erməni və türk qırğınının səbəbini gözəlcə anlayıb xalqı da başa salmağa çalışmışdır.

Avak deyir:

Dada gedək sarı Niqolay əlindən
Gətirib yaman günlər var bizim üçün
Yalan söylədi iki milləti bir-birinə qırdırdı
Eylədi gen dünyanı dar bizim üçün

Və həmçinin başqa bir şeirində bu iki milləti barışığa çağırmışdır:

Urus bizi tutuşdurub
Müsəlmanlar, biz yola gələk
Cahal, cavan qırdırıb
İrmənilər biz yola gələk

Burada Aşıq Avak rus sözündən, şübhəsiz ki, rus xalqını deyil, imperatoru, çinovnikləri nəzərə almışdır. Avak rus-yapon müharibəsinə və rus-german notasına dair dediyi sözlərdən açıq-aşkar çar hökumətini görməyə gözü olmadığını göstərir.

Aşıq Avak elin bütün dərini öz dərini bilib el üzərində olan hər bir təzyiqə qarşı etiraz üçün sazı əlində xalqın dərini ağlamışdır:

İnsan tapılmaz mitləri qoyluya
Aşıq gərək bunu hər yerdə söylüyə
Yurdlar gördüm, pişiklə, itlər uluya-uluya
Hələ çox yurdlar da viran olacaq

Aşıq deyir virandır
Sınıq könlüm virandır
Tufanan dağılsın dava salan
Gözəl yurdlar virandır

Aşıq Avak kapitalistlərin əməkçi insanlar üzərində etdiyi təzyiqi və bəşəriyyəti yoxsulluğa məhkum etdiyini də anlamışdır. «Balaxanı qarğışı»nda deyir:

Tək deyiləm mən tək neçə fağırları oda salıbsan
Səhərdən qalxım görüm viran qalıbsan
Do tələb gəldim dedim xətrim alırsan
Xətrim ki almadın nöyüd yerinə su coşa Balaxanı

İşsiz bir kəndli Bakıda bir azca qalmaqla Bakı proletariyatının dərd-qəminə şərik olmuşdur. Əlindən gələn ancaq bu olmuş ki, intiqam məqamında demiş: «Görüm paltan dəysin daşa Balaxanı»

Aşıq Avakın şeirlərində vəzn, qafiyyə və üslub olmasa da, savadsız bir erməni aşığından mənadan başqa sənət də tələb edə bilmərik. Təkcə Aşıq Avak deyil, kənd aşığıların çoxusu çobanlıqdan, nökrəçilikdən çıxıb, elin dərini və zövqünü tərənnüm etmişdir. Onlardan sənət tələbində olub, olmamaq həmçinin Aşıq Avak kimi Aşıq Hüseyni tənqid və təhlil etmək də mütəxəssislərin öhdəsinə düşən vəzifədir.

Lakin Aşıq Avakın ermənicədə olan sözləri, «Cəmiyyət» tərəfindən toplanıb yazılsa idi, faydasız olmazdı.

Sözlərin və cümlələrin yazılışına gəldikdə, yerdə el tələffüzünü olduğu kimi yazmağa çalışdıq. Bundan başqa, vəzn, qafiyyə pozğunluq və uyğunsuzluqlarına da heç əl vurmayıb aşığıların özlərinin dediyi kimi yazdıq. Ona görə bəzi səhv və xətalər qüsurluq tutulmamalıdır.

Vəli Xuluflu

AŞIQ AVAK

Avak (Avetis) Arakel oğlu Azaryev Gəncə qəzasının Çardaxlı kənd sakinidir. 1879-cu ildə yoxsul bir kəndli külfətində anadan olub 8 yaşında ata, anadan yetim qalmışdır. 18 yaşına kimi mal otarib, nökrəçilik eyləyibdir. Yetimlikdə cürbəcür adamlara nökrəçilik edən zaman çəkdiyi pis günləri, saatları unutmamaq üçün özündən söz deməyə başlamışdır. İlk dəfə söz deməyə 18 yaşında ikən başlamış, sonra bir saz alıb, heç bir ustada qulluq etmədən özbaşına saz çalmaq öyrənmişdir. 20-25 yaşlarında evlənib, yavaş-yavaş özünə daxma tikmişdir. Sonra Gədəbəy mis mədəninə gedib bir il çəkicvuran (molotoboy) olmuşdur. 1902-03-cü illərdə Bakıya gəlib mədəndə çalışmaq istəmişsə də, Bakıda bir müddət gəzib iş tapa bilmədiyindən sonra yenə qayıdıb Çardaxlıya getmişdir.

Kənddə özünə kiçik bir təsərrüfat düzəldib aşılıqlığa başlamışdır. Ərmənəcə, türkcə bir çox sözlər demişdir. Dedikləri sözün heç birini nə ermənəcə, nə də türkcə yazdırıb saxlamamışdır. 25 il bundan qabaq dediyi şeirləri indi də hafizəsində saxlamaqdadır. Bəzən olur ki, tema (mövzu) yadında olur, saz çalib oxuyan zamanı bəzi misrələrini, beytlərini dəyişir. 1905-06-cı illərdə «Bada» kəndinin dağılmağı, yandırılmağı xüsusunda bir söz demişdir, lakin indi onu büsbütün unutmuşdur. Avak Gəncə qəzasının Şəmkirbasar camaatı arasında çox hörmətlidir. Avak ermənilərdən çox Şəmkirbasarın aran camaatı arasında çox gəzib dolaşmışdır. Ona görə demək olar ki, bütün kəndli ailələrini tanıyır.

Avak başqa aşıqlar kimi türk camaatı arasında olan bir çox nağıllar öyrənmiş və özü də siyasi əhəmiyyəti olan sözlərdən başqa gözəlləmələr, divani və başqa mövzular üzərinə söz demişdir. Ümumiyyətlə, aşıqların ustadnaməsi və divanisi onların dinə olan əlaqələrini və məlumatlarının dərinliyini göstərir. Aşiq Avak da bir divani demişdir ki, onu burada dərc etdik.

Vəli Xulufu

Divani*

Həqiqətdən dərs almışam, mi, min əlif lamdır yüküm,
Tey tacir, bey bəzircənəm, şin, əlif lamdır yüküm,
Bağlar üçün bey bağmanam, bəsləmişəm barı,
Gizlin deyil aşikardır, xey əlif lamdır yüküm.

Tey tanrı məni yaratmış, nədən bey bicəm özüm,
Sin sövdayə bəndə olmuşam, nədən sin seçəm özüm,
Tey tamaz bəndə üçün, bəlkə hey heçəm özüm,
Zey zəraflar yanında bey, əlif lazımdır yüküm.

Gəl biçərə aşiq Avak qulluq eylə, cim cahanda məzara,
Çünki xey xaliq qismət edib, bizi o məzara,
Bir gün tey tabutum tapşırarlar, tey turab məzara,
Bey xələtim bey bez olu sin əlif lamdır yüküm.

Gədəbəydə dəmirçilikdən çıxıb Bakıya işləməyə gələndə
Yasamalm başmda oturub arana tərəf baxdıqda dəmiryolunda
maşının getdiyini görmüş, bir arana tərəf, bir də dönüb
Çardaxlıya tərəf baxıb ürəyi kövrəlib bu sözləri demişdir.

DAĞLAR

Vətəndən ayrılıb gedirəm
Üstü açıq qarlı dağlar qal indi,
Görən baş sağ olar bir də səni görməyə,
Üstü açıq qarlı dağlar qal indi.

* Qeyd: Aşiq Avak ustadlığı sübut üçün hər kəlmənin baş hərfini almaqla və kəlməni hərflərə bölməklə həm nəzmini düzəltmiş, həm də dünyaya olan əlaqəsini göstərmişdir. – *Xulufu*

Gedirəm qürbət elə bəlkə dəhı gəlməyəm,
Qulac qollar yar boynuna salmayam,
Bəlkə qürbət yerdə öləm dəhı gəlməyəm,
Axan çaylar tər bulaqlar qal indi.

Aşıq Avak yön çöyürüb gedər Bəkiyə,
Yana-yana dönər xəkiyə¹
Qürbətlik zay edib çox mən təkiyə
Qızıl güllər, ala dağlar şirin vətən qal indi.

1903-cü il

Bakıda 47 gün mədən rayonlarında iş axtarıb tapa bilməmişdir. Axırda Ramanıda iş axtarmaq üçün bir zavodun həyətinə girəndə, qapı qarovulu ləzgi Avakı tutub bir neçə qamçı ilişdirmişdir.

BALAXANI QARĞIŞI

Çardaxlı elindən səni deyib gəlmişəm,
Sövdamız gəlmədi başa Balaxan,
Görüm çevrilsin altın üstünə,
Hər gələn mən tək çaşa Balaxam.

Kənddən yoldaş oldum bir heyvərəyə,
Saldı məni dağa, daşa, dərəyə,
Hər qapıda bir ləzgi qoyublar bərəyə²,
O, da vurur baxmır gözə, qaşa, Balaxanı.

Tək deyiləm mən tək necə fağırları oda salıbsan
Səhərdən qalxım, görüm viran qalıbsan,

1) Xəki - kömür ovuntusu

2) Bərə - keçilən yer

Dotələb¹ gəldim , dedim xətrim alısan,
Xətrim ki, almadın nöyüd² yerinə su çəşə Balaxam.

Aşıq Avak bu sözləri dedi bəlkə qanasan,
Səni görüm oda düşüb yanasan,
Yüz göz gerek viran buruxları sanasan,
Görüm baltan dəysin daşa Balaxanı.

1903

RUS-YAPON MÜHARİBƏSİ

Urusla Yapon dava girib,
Yapon deyir çıx zalım yerlər mənimdir,
Qulaq asın bular özgə havaya girib,
Yapon deyir çıx zalım yerlər mənimdir!

Urus-Urusetdən Mancuriyaya gəlmişəm,
Gəlib də içinə qoşun doldurmuşam,
Mən bir kafir canavaram yuva qoymuşam,
Yerlər mənimdir vermərəm sənə!

Yapon – İllərlə sağalmaz mən vurduğumun yarası,
İranda, Turanda tapılmaz çarası,
Köpəklərim var, didər canavar dərisi
Çıx zalım yerlər mənimdir.

Urus-Üstümüzdə duran çərxi-fələkdi,
Bax gör başına gələn necə kələkdi,
Loris Məlikin oğlu gəlib mənə köməkdi,
Yerlər mənimdir vermərəm sənə!

1) Dotələb - hirsle tələb edən

2) Nöyüd - neft

Yapon- Loris Məlikof əzəldən Qars qalanı aldı,
Generalların paxıllandı onu qaçaq saldı,
Onu eşidən oğlu da səni yaddan saldı,
Çıx zalım yerlər mənimdir.

Urus- Neyləyirəm qeyri tayfa, təki içməli araq olsun,
Dörd yanıq qoy bağça ilə bağ olsun
Loris Məlikofsuz general Kuropatkin,
Makarof sağ olsun
Yerlər mənimdir vermərəm sənə!

Yapon- Nəgəh¹, yerdən zay etmə qoşunun qanı,
Tələf etdim səndən neçə yüz min canı
Batırdım dəryaya Kuropatkin, Makarof hanı?
Çıx zalım yerlər mənimdir

Urus - Dənizdən quruya çıxaram,
Orada mən işə baxaram,
Qoşun çəkib səni birdən yıxaram
Yerlər mənimdir vermərəm sənə!

Yapon- Quruda bir top ataram yeddi qatdan keçər
Vurar qalanın dörd ətrafın uçar
Dağda biçən biçinçi aranda da biçər
Çıx zalım yerlər mənimdir

Urus- Biz dava eyləyək qeyri padşahılar baxsın,
Göndərmişəm üstünə göydən odlar yağsın,
Dayan tiyə xançallı ləzgilər çatsın,
Yerlər mənimdir vermərəm sənə!

1) Nəgəh - Nagah

Yapon- Mən onları çoxdan duymuşam,
Onlar üçün top ilə tələ qurmuşam,
Tiyə xançallı ləzgiləri diri tutmuşam,
Çıx zalım yerlər mənimdir.

Urus- Yazmışam təzə qazak qoşun gəlsin,
Gəlsin, Tokionun ətrafın bürün,
Xəlifə Hayriq də gərək dua qılsın,
Yerlər mənimdir vermərəm sənə!

Yapon- Qazak qoşunun çoxdan gəlibdir
Hayriq sənin üçün çoxdan dua qılıbdır
O duadır ki, səni bu günə salıbdır
Çıx zalım yerlər mənimdir.

Avak- Urus can verər arağ-çaxıra
Yapon od vurar neçə quru taxıla
Avak yerləri təsdiq eylər Yapon axıra,
Çıx xaxol yerlər onundur.

1904, Çardaxlı

ERMƏNİ-MÜSƏLMAN DAVASI **1905-06-07 ildə**

Dada gedək sarı Niqalay əlindən,
Gətirib yaman günlər var bizim üçün.
Yalan söylədi iki milləti bir-birə qırdırdı,
Eylədi gen dünyanı dar bizim üçün.

Əzəl başdan müsəlman məcidin ixtiyarın aldırdı,
Çöyrüldü erməni keşişlərin Sibirə göndərdi,

Bəkidə pünhan tüfək verib, iki milləti qırdırdı
Ondan başlandı, bu keçməz odlar bizim üçün.

Ay qardaşlar, bu nə çərxi dönmüş zamandı,
Sözlərimə mütəvəccəh olun yaralı üçün dərmandı,
Hər kəsin beyninə batmasa ağılı yoxdur samandı,
Qan ağlayır dindən dönmüş gürcülər bizim üçün.

Düzyurdun¹ bir yan mədəndi bir yanı
Qarabulaxlı²
Bəylər gəlib qonardı faytonlu, kasıb-kusub ulaxlı,
Şindi³ gözəl yurda qonub qıllı xaxol tazı qulaxlı,
Eyləyib gen dünyanı dar bizim üçün.

Aşıq Avakam sağalmanam böylə yaradan,
Yada düşür Düzyurdda, çəkərdi çoban
qoyunu bərədən
Müsəlman qardaşlar söz bir eyləyək düşmanlığı
götürək aradan
Kəsilməsin namus, qıryət⁴ bizim üçün.

BARIŞIQ

Bəkidə erməni-müsəlman davası düşəndən sonra Gəncə qubernatoru müsəlman mollalarına və erməni keşişlərinə çağıraraq tapşırır ki, «gedin camaata öyüd-nəsihət eyləyin, burda millət davası salmasınlar». Qubernator hökm verir ki, mollalar, keşişlər hara getsələr camaat görə onlara ayaq pulu (prağon) versin. Keşişlər gəlib camaatdan pul alıb yeyib içib,

1) Düryurd - Gədəbəyin yanında yaylaq adıdır.

2) Qarabala - Kənd adı

3) Şindi - Şimdi

4) Qıryət - Qeyrət

özləri də deyirlər: Bax, mən demirəm dava eyləyin, amma özünü müsləmandan gözləyin, yaqın ki, mollalar da elə deyirmiş. Elə ki, dava düşdü, mollalar, keşişlər də qaçaqlara qoşulub, kəndləri talan etməyə gedirlər. Avak onda bu sözləri dedi:

Urus bizi tutuşdurub,
Müsəlmanlar, biz yola gələk.
Cahıl, cavan qırdırır
Ermənilər, biz yola gələk.

And içdik İncilə, Qurana,
Onun üçün olduq virana
Molla, keşiş getdi talana
Qardaşlar, biz yola gələk.

Görün nə saldı cahana,
Top dəysin pis divana.
Mal dövlət verdin süzənə¹
Qardaşlar, biz yola gələk.
Görün nəgəh nə qan olub,
Dörd ətrafımız düşmən olub
Qotur xaxol xana dönüb.
Qardaşlar, biz yola gələk.

Dərdim gənə həddən aşdı,
Yandı cismim, bağrım pişdi.
İki millət bərk vuruşdu,
Qardaşlar, biz yola gələk.

Yol işlənsin karvan olsun,
Düşmən aradan yox olsun
Avak sizə qurban olsun
Qardaşlar, biz yola gələk.

1) Süzən

CAHAN MÜHARİBƏSİ

1914-cü ildə müharibə başlanan kimi saldat getmək üçün bir at arabası alıb abozda¹ işləməyə getdim. Dördüncü volnı nayomnı transpor götürüb dalımızdan Qars tərəfə basdılar. Orada da urusun qoşunu ilərilədikcə Osmanlı toprağına getdik. Xülasə, çox pis günlər çəkib çox yaman günlər gö-rəndən sonra 1916-cı ildə qayıdıb Gəncəyə gəldim. Gəncə vağzalında Borçalı mahalının Sarvan kəndindən Qara Ab-bas adlı bir çayçı dostum var idi. Bunun dükanına girib bir istəkan çay içdim. Abbas bənd oldu ki, Avak, gerek bize söhbət eyləyəsən, çoxdandır söhbətini görməmişəm. Nə qə-dər eylədimse, Abbas əl çəkmədi, dedi:

- Əy, nəçə vaxtdır gedibsən söylə görək, nə gördün, bu qə-dər vurhavur, qırhaqır, de görək dünyanın axırı nə olacaq?

Xülasə, bu əl çəkmədi, gedib sazi tapıb gətirdim, Abbasa bir qədər söhbət eylədim:

Nəhlət² gəlsin 1914 tariğə,
Xəbər gəldi ki, tufan olacaq
Çox balalar ayrılar anadan
Dünya dolub qan olacaq.

Ara yerdə,
Qanlar axar ara yerdə,
Ölmək hamıya adətədi,
Cavanlar ölür ara yerdə.

Törənmişik biz nə pis vaxtdan,
Həlbət bizimki dönübdür çarxdan,
Çox padşahlar salarlar taxtdan
Çox gədələr də dönüb xan olacaq.

1. Aboz - Yüklə arabası

2. Nəhlət - Lənət

Aşıq deyir eşidir,
Yay getdi gələn qışdır
Gədə biqafil xana dönsə,
O da çarxı dönmüş fələgin işidir.

Gəzdim yolun altı üstü, ölmüş at, sınmış araba,
Nəçə min kənd getdim gördüm xaraba
Bu işlər iləridən də yazılmışdı kitaba
Ki, bu dünya bu tarixdə büryan olacaq

İnsana bax,
Dolan bir sübhana bax,
Dünya çalxanır qan içində
Gənə gülür həbəş insana bax

İnsan tapılmaz meyyitləri qoyluya¹
Aşıq gerek bunu hər yerdə söylüyə
Yurdlar gördüm pişiklə itlər uluya-uluya,
Hələ çox yurdlar da viran olacaq.

Aşıq der virandır,
Sınıq könlüm virandır
Tufanan dağılsın dava salan,
Gözəl yurdlar virandır.

Aşıq Avak sözü der özündən
Qan ağlayır hər gün bir cüt gözündən,
İl belə getsə insan yox olar yer üzündən,
Dünya çapılıb talan olacaq.

Aşıq deyir gəlməsin
Dostlarım görməsin.
Nəhlət gəlsin belə tariğa
Getsin bir daha gəlməsin

1) Qoylamaq - Basırmaq

OSMANLI TORPAĞI

Vara-vara vardım Osmanlı elinə
Elləri var bizim elə bənzəməz.
İrmənilər danışanda qırru-birru edirlər
Dilləri var, bizim dilə bənzəməz.

Yerləridir tubu , yaman boranlı,
Küçələri çamurludur, viranlı,
Hamı ağ corablı, gen-gen tumanlı,
Libasları bizim libasa bənzəməz.

Avak deyir qonağı görcək qoyub qaçarlar,
Yüz il qalasan ayaqlayıb keçərlər,
Dindirəndə peyğəmbərə söylər
Dinləri var bizim dinə bənzəməz.

KÜRD KƏNDİNDƏ

Ərzurum vilayətində souqlu bir gecə yoldaşlarım hərəsi bir tərəfə yığılıb yatırdılar. Əyininim o qədər qalın deyil idi. Yapıncıya nə qədər bərk bürünürdüm sə də, görürdüm üşüyürəm. Gördüm kənd xarabasında bir işıq gəlir. Sazı yapının altından çiynimə götürüb işığa tərəf getdim. Gördüm qapısız bir damın bucağında bir qarı ocaq qalayıb oturur. Qapıdan içəri girəndə qarı məndən qorxdı. Dedim: ay nənə, məni bu gecə qonaq saxla. Dedi: - Ay oğul, nəyim var? Yərim yox, yurdu yox, yatmağa palazım da yoxdur. Mən səni necə qonaq saxlayım. Xülasə, soyuq məni çox qorxutmuşdu, mən də ocağın bir tərəfinə yığılıb o gecə qarı ilə sabaha qədər söhbət etdik:

Avak- Başına döndüyüm, ay qarı nənə,
Anə yer ver bu gecə burda qalalım.
Ərzim eyləyim mənə yana-yana
Anə yer ver bu gecə burda qalalım.

Qarı –Başma döndüyüm, ay cavan oğlan,
Yer yoxdur nerdən yer verəyim,
Dindirmə ürəyim doludur qan
Yer yoxdur nerdən yer verəyim,

Avak -Bir ah çəkərəm naləm səni yandırar,
Vurar könlümün aynasını sındırar,
Qürbətlikdə soyuq məni öldürər.
Qarı bir yer ver bu gecə burda qalalım.

Qarı –Nə olaydı bundan qabaq çaşaydın,
 Çasıb da qarlı dağlar aşaydın
 Doqquz oğlum, yeddi gəlinim varikən
 ətlimə düşəydin,
 Yer yoxdur nerdən yer verəyim,

Avak—Niqalay gəldi burdan bac aldı
 Bir söz dedik könlüm gənə oldu
 Doqquz oğlun yeddi gəlinin necə oldu
 Ana yer ver bu gecə burda qalalım.

Qarı- Sarı gavur gavruluğun bildirdi,
Ağladıban göz yaşımı sildirdi
On yeddisini də gözüm qabağında öldürdü
Yer yoxdur nerdən yer verəyim,

Avak-Bunə od idi saldıñ camm sən
Qurutdun bədənimdə qanım sən

Avak der bundan böylə doğma anamsan
Ana yer ver bu gecə burda qalalım.

Qarı-Niyə qurdaladın köhnə yaram sən,
Ümidimsən, hamı çaram sən
Qarı der innən¹ böylə Ömər² balamsan
Yer yoxdur nerdən yer verəyim,

URUS VƏ GERMAN NOTASI 1914

German- Mən aslanan bəbirlənmiş
Hər kəs hünərlidir çıxsın meydana!
Qırx üç ildir hazırlanmış
Hər kəs hünərlidir çıxsın meydana!

Urus- Eşqin səməndin minib çapıbsan,
Bağ köpək kimi bunu, onu qapıbsan,
Pələng urusu məgər uşaq tapıbsan,
Meydan hazırdır çıx meydana!

German – Mən bir bəşərəm gərək qarnın
tox eyləyəm
Dörd ətrafımda düşmənim çox eyləyəm,
Bir gün içində gərək Belgiyanı yox eyləyəm
Hər kəs hünərlidir çıxsın meydana!

Urus- Belgiya bir nalə çəkər dağı, daşı dindirər,
Vurar birdən könlünün aynasını sındırar,
Belgiya isduttur ağzını yandırar.
Meydan hazırdır çıx meydana!

1) Innən - İndidən

2) Ömər - Qarının oğlu imiş, o da saz çalmaq bilirmiş

German – Bir od salacağam cümlə cahan ahşa,
Cəmi padşahlar baş əyə mənle yarışa,
On beş günə gərək girim Parijə
Hər kəs hünərlidir çıxsın meydana!

Urus- Onu sənin baban da fikr edib görməyib,
Çox çalışıb o yerləri bulmayıb,
Fransada general Tofe hələ ölməyib
Meydan hazırdır çıx meydana!

German - Bu davanı ki, başlamışam gərək
getsin on ilə,
Cəmi məxluqat gərək onu yaqın bilə,
Sultan Məhəmməd ki, durubdur mənimlə
bel belə
Hər kəs hünərlidir çıxsın meydana!

Urus – Sən ki, onları belə bilibsən,
Tələdən qurtaran tülkü kimi duyubsan,
Sultanın davasız başın davaya salıbsan
Meydan hazırdır çıx meydana!

German – Mənim bir topum var içinin
tüstü zəhərdir,
Cəmi məxluqat mənə məhərdir¹
Avstriya Serbiyanı qırar bilitsardır²
Hər kəs hünərlidir çıxsın meydana!

Urus- Serbiyalılar bildiyini etdilər,
Avstriya, torpağını viran etdilər,
Əvvəl ibtida oğlunu öldürtdülər
Meydan hazırdır çıx meydana!

1) Mahar - mahir

2) Bilitsar - Padşah

German – Ağladacağam hələ çox-çox analar,
Çünki məni təki bala, tək doğub analar,
Dəryalar mənimdir, zəbt edirəm yeni adalar
Hər kəs hünərlidir çıxsın meydana!

Urus- Mən bilirəm ki,sən canından bezarsan,
Çünki bu qədər cəbrə sən dözərsən
Anqlıyanı¹ görcək tülkü kimi dәмәk gәzәrsән.
Meydan hazırdır çıx meydana!

Avak- Aşiq Avak bunları eşitdi, bildi
Ölsün əziz balası hər kəs ki davanı saldı,
Yaponiya da ki Sindalı² aldı
Meydan hazırdır çıx meydana!

FEVRAL İNQİLABI 1917

İşıqlı dünyanı qoydun virana,
Yen Niqalay düş taxtından!
Cümlə cahan boyandı qana
Yen Niqalay düş taxtından!

Ölüm yaxşı idi belə addan,
Haqqı yerində saldılar səni taxtından.
Səni sevən qazaq çıxarıb yaddan,
Yen Niqalay düş taxtından!

Aşıqlar dastan bağlasın, söyləsin
Anan, bacın qara bağlayıb ağlasın,

1) Angliya - İngiltərə

2) Sindal - Sindan şəhərdir

Təkcə palıseski, candarma nə eyləsin,
Yen Niqalay düş taxtından!

Davadan artıq hünərin yox idi başqa,
Hünərin idi qayırmaq tufənglə şaşqa,
Əvvəl imperator idin, indii deyirlər Niqluşqa
Yen Niqluşqa düş taxtından

İşıqlı dünyanı qoydun virana,
Pünhan sirrini açdın Germana,
Rasputin evin qayırb hərəmxana,
Yen Niqalay düş taxtından!
Hünərin bu idi niyə etdin qovğası,
Bilmədin dünyada səndən var zorbası,
Avakam görmək istəmərim Romanov tayfası
Yen Niqalay düş taxtından

HÜRRİYYƏT VƏ ANARXİYA

Niqalay taxtdan düşəndən sonra, camaat yavaş-yavaş tufəngə doldu. Di, camaat tufəngə dolandan sonra əkin, tikini buraxıb başladılar soyğunçuluğa, adam öldürməyə. Bunun axırı o yerə çatdı ki, qaçaq dəstəsinin əlindən heyvan saxlamaq, can gəzdirmək mümkün olmadı. Oğurluq şeyin hamısının adını «hürriyyət» qoydular. Oğurluq satır deyir: «hürriyyəti satıram», «hürriyyət camış», «hürriyyət eşşək». Xülasə, hər nə soyub aparırıdılarsa, adını hürriyyət qoyurlar.

Bir gün uşaqlar xəbər gətirdi ki, kəndin malını ayıblılar¹ yığdı apardı. Çardaxlı ağsaqqalları bir dəstə bağlayıb malın dalınca getdik çıxdıq Süleymanlı Kərbəlayi Əskərin evinə.

1) Ayıblı-Eybli-Qaraq qəzasına baxan bir kənddir

Orada çox uzun danışığımız, uzun söhbətimiz oldu. Hər nə qədər dedik: a qardaş, biz qonşuyuq, dədə-babadan çörək yemişik, bir-birimizlə dostuq! Bu nə işdir bizim başımıza gətirirsiniz. Kərbəlayı Əskər dedi: mənim dədə-baba yurdum Ağbulaqdan olubdur. İndi də gərək dağa köçəndə gedib dəyəmi ordan tikəm.

Qərər ki, uzun gödək danışığından sonra malı da qaytarıb gətirdik, gəldik çıxdıq Çardaxlıya. İşlərin başsızlığı mənə çox təsir etladi, sazı götürüb dedim:

Bu dünyada bicliyə qurşanan kimsə,
Axırısında ac öldü getdi.
Niqalay zülmkar idi endirdilər taxtdan
Gündoğanla günbatandan bac aldı getdi.

Aşıq deyir çoxları getdi,
Çoxları gəldi, çoxları getdi,
Bu dünya Süleyman mülküdür
Niqalay tək çoxları getdi

Qardaşlar, qurşanmayın bu biclikəlrin felinə,
Çox güvənməyin bu dünyanın malına,
Hürriyyət gövhərdir düşdü qanmaz əlinə,
Hayıf cəvəhiri-mədən idi tuc oldu getdi

Aşıq deyir nə bilər,
Nə qanar, nə bilər
Gövhəri naşı zərrafa¹
Qədrin nə qanar, nə bilər.

Hürriyyət elə ki deyildi, elə olmadı,
Çünki naşılar əlinə düşdü qədrin bilmədi

1) Zərraf - Sərraf

Molla, keşiş, axun, hacı qalmadı,
Əyyamə baxıb, hamısı bəbi oldu getdi.

Aşıq der məskəni,
Bic ulağı, bic məskəni,
Kamallılar getdi dünyadan,
Dünya oldu bic məskəni.

İki kimsə gecə-gündüz yatmadı,
Çox çalışdı, mətləbinə yetmədi,
Niqol ilə Molla Rza çaşdı söz batmadı
Fağırlarm əməyi heç oldu getdi.

Aşıq deyir neynəsin,
Nə çarə qılsın. Neynəsin.
Aləm dönübdür bicə
İki kimsə neynəsin.
Ölüb qurtarmadım bunların fən felindən,
Çox sonalar cida düşüb gölündən,
Aşıq Avak qanmaz məxluq əlindən
Ömrü cavan qocaldı getdi,

Nə oddur cahana yağıbdır,
Nə dərdlər məni boğubdur.
Anama mən neynədim.
Anam məni dərdli doğubdur.

ANARXIYA DÖVRÜNDƏ

18-ci ildə dağ ilə aranın arasını kəsildi. Dağ camaatı dağda qaldı, aranın camaatı da aranda. Dağ camaatının günü aranın keçər, arandan əli üzöldü sənə batdı-getdi deməkdir.

Yaz gəldi, köhnə ehtiyat hamısı qurtarıb, təzəsinə də hələ çox qalıbdır. Çardaxlı camaatı acından batması olubdur. Axı-

rısı bir gün arvada dedim: bir yekə xurcun gətir, gedim görüm aranda taxıldan – zaddan nə tapıram. Gedib toylada atı yəhərlədim, eşiyə çəkəndə gördüm məhlə adamla dolu. Arvad haray dad salıb, camaatı başıma tökübdür. Camaat yığıldı:

- Avak, dəli olubsan, cinli olubsan. Aranda adam adam əti yeyir. Bu anarxiya zamanı bu musurmanların içinə getməgmi olar?. Dedim: ay qardaş, arvad, uşaq acından ölür. Uşağın ağlaşa-ağlaşa öldüyünü görməkdənsə, qoy gedim. Ya bir şey tapıb gətirərəm ya öldürərlər, öldürsünlər. Aran camaatı qudurmayubdur ki, hamısı tanıyan dostdur, bir ırmanı öldürməklə dünyanı boş qoymayacaqlar ki.

Xülasə, gördüm ki, qoymayacaqlar, atı qaytarıb, töyləyə bağladım. Camaat dağılıb, getdi. Sazı çiynimə salıb, atı töylədən çəkib mindim. Atı minən kimi bir qamçı çəkib kənddən çıxdım Yasamalı başına çatanda bir dəstə morula rast gəldim.

Xoş beş on beş, Avak, keyfin necədir? Uşaqların sazdır mı? Sağ olun. Nə var yaxşıdırlar. Aranda nə var? Nə yox? Salamathqədımı? Heç bir az taxıl tapmaq olarmı?

- Bizlərdə yoxdur, aşağılara ensəm Dəllərdə, Keçilidə bəlkə ola.

Xülasə, atı yedəkləyib Yasamaldan endim. bir qədər də Nəmsədə dayanıb oradan ötdüm. Dəmiryolu uzununu sallanıb Dəllərin¹ başından Keçiliyə² adladım. Amma yol uzununu saatda bir dəstə yaraqlı adama rast oluram. Çoğurtma³ gül-lənin əlindən gedəsi deyil. Şəmkir vağzalına yaxınlaşanda gördüm Bəki tərəfdən bir basacir gəlir. Eylə ağır-ağır yeri yir ki, deyirsən camış arabasıdır.

1) Dəllər - kənddir

2) Keçili - kənddir

3) Çoğurtma - yaylım

Basacir yaxınlaşanda gördüm vaqonların nə qapısı var, nə pəncərəsi var. Hər tərəfi deşik-deşik, qırx sağsağan salsan biri bənd olmaz. Putqaya baxanda gördüm aranın loyunu¹ dolubdur. Hər kolun dalından bir gədə çıxır badronları qoymağa qatar da tapmayıb, cibinə doldurubdur. Şəmkir körpüsünə çatdım. Gördüm vaqonlar kimisi bir-birinin üstünə yıxılıbdır, çoxusu yanıb. Quru təkərləri qalıb, onu da itələyib yolun qırağına salıblar. Qərək ki, körpünün o tərəfi, bu tərəfi hamısı maşın təkəri, oxu, zəncir qırığı, nöyüd qazanıdır.

Buradan ötüb, Keçilidə qonaqçımın evinə düşdüm. Taxıl biçini yenidən başlayırdı. Qonaqçım məndən ötrü bir neçə pəncə taxıl biçib gətirdi ki, xırman salsın. Mənim bəxtimdən yağış gecə-gündüz aman vermədi. Axırda arvad uşaq köməkləşib paya ilə sünbülü döyüb bir üç çanaq buğda çıxartdıq. Bunu atın belinə asırıb Çardaxlıya qayıtdım.

Arvad üstümə dirəndi ki, a kişi, indi ki arana getmişdin, bir bazarlıq eyləyəydin qənddən, çaydan, çitdən, bezdən də alıb gətirəydin. Bu nədir üç çanaq taxılı götürüb o yandan bəri əliboş gəlmişən.

Dedim: arvad, deyəsən sənə söhbət eyləməklə gec başa düşəcəksən, sazı ver, saz ilə deyim.

İşıqlı dünya qaldı virana,
Oyan, arvad, bax cahana,
Gümlə cahan boyandı qana,
Oyan, arvad, bax, cahana.

Aşıqlar edir laf gapı,
Kəsilib aradan insan insafı,
Altmış manat tağalaq sapı
Oyan, arvad, bax, cahana.

1) loyun - rəvnəq

Biclik oldu bunlara sənət,
Bunlar hərgəz görməyəcək cənnət
Çitin arşını səksən manat
Oyan, arvad, bax, cahana.

Eşqin səməndin minib keçən günə çatmırıq,
Zinhar olub kamlara çatmırıq.
On dörd qəpiklik qəndi əlli manata tapmırıq.
Oyan, arvad, bax, cahana.

Gəldi yeni qədrilər bilən oldu,
Çox yer, yurdlar viran oldu,
Gözəl çıxı öz şalun talan oldu.
Oyan, arvad, bax, cahana.

Hal qalmadı camaatın hahnda,
Yaxşı günlər əzbərdi dilində,
Süzənlər buz gədəl əlində.
Oyan, arvad, bax, cahana.

Yaxşı gün yada düşəndə başdan qalxır tüstü,
Nə qaralar idi gəldi bizi basdı
Qovlyarski maşın camış arabadan pisdi
Oyan, arvad, bax, cahana.

Ağıllar bunu gördü yandı,
Yanıban yəqin külə döndü,
Gözəl bufetlər, putqalar abdəsə¹ döndü
Oyan, arvad, bax, cahana.

Ağlamaqdan məxluqda göz qalmadı,
Şairlər dastan deməkdən söz qalmadı,

Şəltəlik sökinəkdən yorğanlarda üz qalmadı
Oyan, arvad, bax, cahana.

Evin yıxılsın hər kəs etdi qovğanı,
Bilmədi ki, dünyada var böylə zorbanı,
Aşıq Avakam yadıma düşür ağ unlar torbanı
Oyan, arvad, bax, cahana.

Çardaxlı, 1918

ZAQAFQAZI HÖKUMƏTLƏRİ

Görüm dağılsın belə zamana,
Çünki bu dünyanın işi gücə dönübdür.
Dayaz günlərdən getdi başa,
Bulut çöküb, günüz gecə dönübdür.

Eylə ki dedilər eylə olmadı,
Viran diyarda kimsə şad olub gülmədi,
Dünyada varlı milyonçu qalmadı,
Qızıl cibi dolu aca dönübdür.

Getdi başlardan yaxşı ağıllar,
Çünki artıb biclə paxıllar,
Qızıldan aynalı gözəl könüllər,
Hainısı paslanıb tuca dönübdür.

Əzəldən dünya viranmış yenə qalmasın viran,
Xoşhalına hər kəs ki, onları görən,
Təzə qrallar Erməni, Gürcüstan, Dağıstan,
Azərbaycan
On beş arşın Qafqaz taxta, taca dönübdür.

1) Abdəs - tualet

Bir bu qədər qan ağladım bilən olmadı,
Dəsmal alıb, göz yaşım silən olmadı,
Qəhr çəkməkdən başda qara tük qalmadı,
Ağarıb hamısı Avak qocaya döndü.

Çardaxlı, 1919

ŞURA TƏRİFNAMƏSİ

Gəncə üsyanı yatırılandan sonra, oradan qaçan adamların bir qismi Muğanmazın¹ başına yığıb Xına dərəsində şuluqluq salmışdılar.

Muğanmazın üstünə qoşun getmişdi, bunun dalınca da yoldaş Əhliheydər Qarayev gəlmişdi. Buradan qayıdanda başına bir dəstə adam xanəndə Cabbar da bunlar ilə Qarayev bizim kəndə gəldi. Camaatı yığıb bir az danışdı. Sonra çalğı çaldılar, Cabbar da oxudu. Camaat dedi gərək bizim aşıq Avak da oxusun. Sazımı gətirib mən də söhbət etlədim.

Gündoğandan bir gün doğdu,
Xoş gəlibdir bolşeviklər!
Ev yıxanın evin yıxdı,
Xoş gəlibdir bolşeviklər

Nələr gəldi ötdü qarşımızdan,
Ağıl gedirdi huşumuzdan.
Varlılar darta bilməz leşimizdən
Xoş gəlibdir bolşeviklər

Yox eyləyirlər cahandan pulları,
Verirlər rəşbə² bütün yerləri,
Sağaldı fələnin belinin yağı
Xoş gəlibdir bolşeviklər

1. Muğanmaz - Aran camaatı Buğanmaz deyirsə doğrusu Muğanmazdır
2. Rəşbər - Rəncbər

Salaman mənzilinə yetişə,
Bütün uşaqları ilə görüşə
Görməmişəm rəyətə ministr əyləşə,
Xoş gəlibdir bolşeviklər

Uzaqdan hər yerə gedər xəbəri,
Düşdü Çardaxlıya səfəri,
Nə əcəb gördük xanəndə Cabbarı
Xoş gəlibdir bolşeviklər

Qurtardıq pristav, istrajnik kötəyindən,
Qoburnat, nəçəlnik əl öpməyindən
Avak der bərk yapışın ətəyindən
Xoş gəlibdir bolşeviklər

Çardaxlı, 1920

TORPAQ BÖLGÜSÜ

Yaşasın şura hökuməti
Ədalətlidir divanları,
Yox eylədi quldurları,
Məhv etdi xainləri.

Bu hökumətdir məxluqu yaşadan,
Qurtardıq xandan, paşadan,
Məxluqu çıxardır meşədən,
İnsan eyləyir avamları

Bir bu qədər qanlar töküldü,
Naləsi ərşə çəkildi,
Cəmi Qafqazda tikildi,
Mindən artıq məktəbləri

İyirmi dördə bir qəmisyə gəldi,
Gəldi də ədalət saldı,
Artıq topraqlar aldı,
Düz böldülər topraqları.

İndiyəcən mənəm diyənlər,
Meydanda durub döyran sürənlər,
Artıcaq topraq əkənlər,
Yeni qandı hesabları.

Hər yerə çatdı səda,
Kulaklar getdi dada,
Çox yaşasın Bünyadzadə.
Ki, düzəldib mizanları.

Bu hökumət görməyir heç üz,
Heç bir yerdə qalmaz aciz,
Görün necə qırxır təmiz,
Şuranın bu ülgücləri,

Yoxdu Aşiq Avakın dərdi,
Bu işləri gözü ilə gördü,
Çox yaşasın Qırmızı Ordu,
Əlində baydaqları.

Çardaxlı, 1924

ŞƏMKİRLİ AŞIQ HÜSEYN

Aşiq Hüseyn Gəncə qəzasının Qapanlı kəndində anadan olubdur. Sonraları özü köçüb Qaracəmirliyə yaşamışdır. Aşiq Hüseyn 19-cu əsrin axırlarında vəfat etmişdir. Özündən sonra oğlu Aşiq Çoban atası qədər məşhur aşiq olmasa da öz vaxtındakı aşıqların arasında birinci aşıqlardan sayılırdı.

Aşiq Hüseyn mollalara zidd getməyi və «Dinmə ver» adlı şeiri və «Reyhan» nağılı ilə məşhurdur. Mollalar haqqında olan şeirlərini və «Reyhan» nağılını Çardaxlı Aşiq Avakdan yazdıq. «Dinmə ver»i bilən adam tapmadıq. «Dinmə ver» çar hökuməti tərəfindən yersiz-yurdsuz ahnan ağır bir naloğun adıdır. Bu naloğ yığılan zaman kəndlilərin mallarını, heyvanlarını zor ilə satdırmışlar. Bacarıb verə bilməyənləri dustaq eyləyirlərmiş.

Aşiq Hüseynin türk şagirdlərindən başqa bir neçə də erməni şagirdləri olmuşdur. Çardaxlı Aşiq Mikiş, «Qəhrəman və Reyhan» nağılında adı çəkilən Şəhriyar Aşiq Hüseynədən sonra məşhur olan aşıqlardır. Aşiq Mikiş bütün ömrünü Aşiq Hüseynədən ayrılmayıb onun ilə gəzərmiş. Erməni və türk aşıqları arasında Aşiq Hüseyni Mikişdən başqa yaxşı bilən yox idi.

Aşiq Hüseynin «Reyhan» nağılını mollalar haqqında olan şeirinin biri Çardaxlı Aşiq Avakdan yazılıb, o biri «Mollalar» və «Sənə nə» şeiri Bozalqanlı Hüseynədən yazılmışdır.

Xuluflu

MOLLALAR

Bilmərəm nə istəyir bizdən ruhani mollalar,
Fəxr ilə libas geyib, artırıb şanı mollalar,
Beş şaha pul görəndə satır imanını mollalar,
.....

Molla ilə aram yoxdur, dönüm əfəndi başına,
Can deyib cavab verir məclisinin sərxoşuna,
Harda bir vay eşidir yığılır xeyrat aşına,
Pələng kimi pəncə vurur cırır yıxanı¹ mollalar.

Harda bir gözəl görsə görür dostluq qatır yol eyləyir,
Teline cadı yazır tez özünə mal eyləyir,
Harda bir vay eşidir bir-birinə qal² eyləyir.
Dağıdır, tufan edir, yıxır oranı mollalar.

Bax kamalına zən əhlinin gör aqlını nəynən alır.
Özünə cadı yazır nəzrini alır,
Molla şeytana tabedir, onçun molla tez qocalır,
Aşmaram hər əməlin dünyam mollalar.

Yaxşı yerdə Aşiq Hüseynlə durub bazı bazıya,
Nal yazıb oda salır, yazığı gəlmir yazıya,
Şöqlə çörək yemir nazilib dönüb taziya³
Ərzə ilə məlum edin şeyxislama, qaziya,
Hansı məzhəbdə görünüb madyanı mollalar.

SƏNƏ NƏ

Lotuyam, bambılıyam, talibi-bəngəm, sənə nə!
Çox gülüb, çox danışar, hər nə cəfəngəm, sənə nə!
Bafıru bəng atanam, hər pəzəvəngəm, sənə nə!
Dərd qəm barkeşiyəm, köhnə peşəngəm, sənə nə!

Şairəm, söz deyərəm, hamıdan başam, geri dur!
Ağzımdan od tökürəm, nar atəşəm, geri dur!
Bez qədəh müştərisi, al qumaşam, geri dur!

1) Yuxa - Nazik fətir

2) Qal - Söz, danışmaq

3) Tazi - Dovşan vasan itlər

İstəsən tərpədəsən, tərpənməz daşam, geri dur!
Tərpənsəm ev yıxaram, bir ağır səngəm, sənə nə!

Atlazın yaxşısından, qumaşından al gətir!
Özüm alıb satanam, tirmə ilə şal gətir!
Sərrafam xub seçərəm, cəvahir-ləl gətir!
Durmuşam meydan ara, meydanıma kəl gətir!
Tülküsen, gendə dolan, şir pələngəm sənə nə!

Dünyaya tək gəlmişəm, Dalibni Dal kimi,
Sözdən qala yapmışam, Qaleyi-Salsal kimi,
Dünyada ad qoymuşam, Rüstəmi-Zal kimi,
Deryalar boylamışam, mən bir nəhəngəm, sənə nə!

Vəsf edər Aşiq Hüseyn, Dağıstanı zar eylədim.
Çəçen, çərkəz başaçıq, İsfəhanı zar eylədim,
Xoy, Səlmas, Marağa, Hindistanı zar eylədim,
Dünyanı gəşt eylədim, ingilis, firəngəm, sənə nə!

MOLLALAR

Bilmərəm nə istəyir məndən tufanı mollalar,
Özləri cadı yazır açır mollalar,
Çoxusu danır Quranı mollalar,
Zərbimə çox yapışır bu biimanı mollalar!
Axirətdən əl götürüb, gəlməz imana mollalar.

Adını molla qoyan gərək gözləsin adını,
Sataşmasın aşığa, bilsin özün qiymətini,
Çoxusu İrandan qaçıb orda qoyub arvadını,
İsfahanda bir aşiq axun arvadını,
Yayuban gəzət edib, tutub dünyanı mollalar.

Göbəyə dua yazmaq, bilməm nədir camaat?
Sərçədən cadı yazmaq, bilməm nədir camaat?
Fağır hop-hop qanı gəzmək, bilməm nədir camaat?
Kəbinli arvad ərə vermək, bilməm nədir camaat?
Mən özüm sirr açmıram, dünyanı mollalar!

Doğru ki, bu mollalar, bu dünyanı qarışdırır,
Arpaya ism oxuyur, divarlara yerləşdirir,
Ocaqda nal qızdırır, zinakarlar barışdırır,
Yazır kaftar dərisi, bir birinə girişdirir,
Dünyanı çapıb tamam, eylər talanı mollalar!

Bizlərdə bir molla var, sehr, əfsanə yazır,
Müşkülün hüdhüd qanı tökür qələmdanə yazır,
Vələq həsəd¹ üstündən, dərd ruqanə² yazır,
Arvaddan saç gətirir, eyləyir divanə yazır,
Sirrini faş eylərəm, məni bir tanı mollalar!

Bu qəlbi sadıq mollalar, gərək mənnən düz dolana,
Sataşmayıb aşığa, mənnən üz və üz dolana,
Həm verə, həm də ala, aralıqda saz dolana,
Otura məclis içində, ətrafında yüz dolana,
Mənimlə sülh eyləyə, qurtara canı mollalar!*

Aşıq Söyünəm vallah, təqsir yoxdur məndə,
Gərək sataşmasın, dərdməndli dərdməndə,
Mənimki işim yoxdur, sənin işin nədir məndə,
Neçə molların başı, üyünübdür dəyirməndə,
Yığılıb quzğun təki, bilinib sanı mollalar!

1) Vələq həsəd -

2) Rüfanə -

*Bu parça Aşıq Avakdan yazılmışdır, Xuluflu.

KƏKİL¹

Ay ağalar, qulaq asın bir təzə yar isdər könül!
Gözləri şəhla kimi, zülfü ənbər isdər könül!
Yanağı gül yarpağı, ləbi əhmər isdər könül!
Bədəni nazik tər sinəsi qar isdər könül!
Qoynu cənnət bağı nar isdər könül!

Qoynun rizvan,
Huri-qılman,
Can sənə qurban,
Öldüm ay aman
Qaşları kaman!

Qaşları qövs-i-qüzeh, belə düxtər isdər könül!

Düxtərin gül gül, sifəti rəngi lalə qırmızı,
Tikilib Qollabədən sərinə şala qırmızı,
Qoyubdur tər xınanı ağ nazik ələ qırmızı,
Məclis içində saqi əldə piyalə qırmızı

Dodağmnan öpəsən,
Yanağınnan öpəsən,
Buxağınnan öpəsən,
Ayağınnan öpəsən.

Çünki qədəm gətirib, belə isdər könül!

Nigarın barmağında üzüklərin qaşı yaşıl,
Sən bir ala gözlü sonna, çalxan göldə başı yaşıl,
Salıbsan bu canıma eşqin atəşi yaşıl,
Yanağı gül yarpağı sırğaların guşu yaşıl,
Geyinib al qəddinə libasın qumaşı yaşıl.

Geyin qumaş xasınnan,
Can dilənir səsinnən,

1. Kəkil - kəklik adlı qız olmalıdır

Cinqillat düyməsinnən,
Qaim tut yaxasinnan,
.....

Nüybar yemiş bu qızın başmağının nalı qara,
Yanları işləməli, üstü sarı, dalı qara,
Ayaqda Xoy corabı, əsliminin¹ gülü qara,
Düzülübdür üzünə siyah qoşa xalı qara,
Tökülübdür üzünə gül üzündə teli qara
Telləri şahmarsan.
Ya rab² kimin yarısan,
Oxladın aşkar sən,
Əcəb kamandarsan!
Sinəsi mərmər kimi belə öyər isdər könül!

Ülkər³ nazlım geyinib, çəkmənin innabı sarı,
Yaxası güləbatın⁴ üstünün qullabı sarı,
Geyinib xəz külçə həşyələrin⁵ babı sarı,
Əlində tel qaçısı güzgülərin qabı sarı,
Götürüb güləbdanı içinin güləbi sarı
Güləb gülün al olu
Gözlərdə qal olu
Hərdəm min xəyal olu,
Əlif qəddi dal olu.
Aşıq Hüseyn çeşmi-xumar isdər könül!

- 1) Əsləmə - İşləmə olmalıdır, bəzək mənasında
2) Ya rab - təəccüb yerində işlənir, "Ya rəb" olsa gərək
3) Ülkər - ulduz adıdır
4) Gulabatın - bəzək
5) Həşyə - Haşiyə

GÖZƏLLƏMƏ

Ay ağalar, baxın buna, canlar alandı bu gələn!
Yerişi kəklik kimi misil qutandı bu gələn
Özü səxanın kanı, ədalət xandı bu gələn,
Yanağı gül yarpağı ləbi əhmərdi bu gələn
Əhmərə bənzər yanağı,
Mərmərə bənzər buxağı
Kövsərə bənzər dodağı
Güllərə bənzər ayağı
Qoy bassın gözüüm üstə qucmalı candı bu gələn!

Qurşuyub gümüş kəmər üstü tamam danə nişan,
Geyinib al qəddinə zər libas xub yaraşan,
Bədəni bugün-bugün tər muyu müşkəfəşan,
Al yanaq girdə dodaq zülfləri ənbərəfşan,
Çox yazıx binəvadır bunun eşqinə düşən,
Həm didarı şirindi
Həm göftarı şirindi
Du ləbləri şirindi
Onun barı şirindi
Bir cüt narı şirindi
Böylə şirin insan olmaz, huri qılmandı bu gələn!

Leylu nahar mən dolanım belə gözəlin başına,
Sürmə çəkib gözüne, vəsməni qoyub qaşına,
Xına qoyub, ağ əllərə, qızıl tanalar guşuna
İncidimi, sədəfdimi mirvari deyim dişinə,
Gətirib narınc turuc mərməri basıb döşünə,
Döşündə məməsi var,
Qolunda düyməsi var,
Çox əcəb həvəsi var,
Kəklik kimi səsi var

Çox ağır ölkəsi var.
Qapısının yekaniyam, Nuşirəvandı bu gələn,

Əməydim ləblərindən gecə gündüz misli güləb,
Eşqinə düşən kimsənin qalmayacaq canmda tab,
Nə yatım, nə dincəlim, qalmayıbdır gözlərimdə xəb,
Varmı məskən gedəsi mənim kimi xaneyi-xərab,
Zəhər versənüş edərəm nə ki əllərindən şərəb

Nazik əlin qurban
Siyah telin qurban,
Eşgə³ bilək qurban
Danış dilin qurban
Gələn yolun qurban

Yollarına qurban olub misli sultandı bu gələn.

Bax biçarə Aşıq Hüseyn yarın nə naz ilə gəlir,
Geyinib al qəddinə külçə xəz ilə gəlir,
Huri qılman yoldaşı qırx incə⁴ qız ilə gəlir,
Götürüb sitarəni söhbət soz ilə gəlir,
Deyəsən şeyda bülböldü barı yaz ilə gəlir

İcməmişəm ayılam,
Bəlkəm ağılı zailəm,
Camahna mayiləm,
Sözlərinə qayıləm,
Qapınızda sayıləm

Mənə şəfqət eylə min dərddə dərmandı bu gələn!

1. Tena -

2. Yekan - həyə, ənis

3. Eşgə - İncə

4. İncə - İncə, nəfər mənasında da işlənir

REYHAN

Qədim vaxtlardan bəri aşıqlar arasında bir belə adət varmış: iki aşiq qabaqlayıb bir-birinin zərbindən yapışa¹, deyişərləmiş. Bu deyişmədə kim kimin sualından aciz qalıb cavab verə bilməsə, sazını o birisi qabağma qoyub, ona təslim olarmış. O da istəsə, sazını alıb özünü buraxar, istəsə bəndə vurarmış.

Naxçıvan keşişinin Reyhan adlı bir qızı varmış. Bu qız əlinə keçən aşiqlə deyişib, hamısını basarmış. Aşıq Hüseynin şagirdlərindən Şəhri adlı bir erməni aşığı gedib Naxçıvana çıxır. Reyhan Şəhriyi çağırtdırıb bunun ilə deyişir, axırda bunu bağlayıb bəndə salır. Reyhanın bəndində Şəhri ilə tamam on səkkiz aşiq olur.

Şəhri tamam yeddi il Aşıq Hüseynlə bir yerdə olubmuş. O, Aşıq Hüseynin dərinliyindən, ustadlığından xəbərdar imiş. Bir gün Şəhri Naxçıvanın qoçu xanlarından olan Kalvalı xana kağız yazır:

- On səkkiz aşiq Reyhanın əlində aciz qalmış. Hamımız sazını alıb, özümüzü də dustaq eyləyibdir. Əgər bizi bunun əlindən qurtara bilsə, bəlkə Şəmkirli Aşıq Hüseyn qurtara. Xahiş eyləyirik bir kağız yazıb onu gətirdəsən bizi Reyhanın əlindən qurtarsın.

Kalvalı xan aşıqların minnətini qəbul edib Reyhana ismarlayır:

- Reyhan, ya on səkkiz aşığı burax, ya da Şəmkirli Aşıq Hüseynə kağız yaz göndər, o da gəlsin. O, gələndən sonra, ya bu aşıqları qurtarar, ya özü də bəndə düşər.

Reyhan kağız yazıb, Aşıq Hüseynə göndərmək üçün Kalvalı xanın üstünə göndərir.

1) Zərbindən yapışma - sataşma, söz atma

AŞIQ HÜSEYNƏ!

Salam dua yetmə Aşiq Hüseyinə,
İbtida bismillah bu meydana di gəlsin!
Aşıqlıq elmindən xəbərdar isə,
Qəvvas diyən mən ümməna di gəlsin!

Aşıqlıq elmindən xəbərdar isə,
Divani təcnişdən yükü var isə,
Sinədən deyici təbi var isə
..... etsə dərəfşənə di gəlsin!

Səhər-səhər doğan dan ulduzuyam,
Aşıqların söhbəti, sazıyam,
Naxçıvanda Ağ keşişin qızıyam,
Adım bilsin Reyhana di gəlsin!

Kalvalı xanın adamı Reyhanın kağızını Qaracəmirliyə
Aşiq Hüseyinə yetirir. Aşiq Hüseyin kağızı oxuyub, məzmunundan xəbərdar olur. Bu tərəfdən də Kalvalı xan dil cavabı tapşırıbmış: əgər özünə güvənirsə qorxmasın gəlsin. Hərgah zor işlətmək lazım gəlsə, burada durmuşam qorxmasın. Aşiq Hüseyin götürüb Reyhana cavab yazır:

Salam duan gəldi, ey nazənin
Allah qoysa o meydana di gəldim.
Hər nə desən qulluğunda hazıram
Busə mənəm sən ümməna di gəldim.

Altı yüz varımdır divani təcniş
Yeddi yüz varımdır qılqıl bənd təxmiz
Səksən bəhri-təvildir, nazənin hər kisə
Mövlam versə Naxçıvana di gəldim.

1. Qaracəmirli - Gəncə qəzasındadır.

2. Hərkis - hərgiz

Aşiq Hüseyinəm aynaçılıq bilmənəm,
Namərdin cərgəsində durmanam,
Sən bir misri gözəl olsan mən heç qalmanam,
Yük bağlayıb Reyhana di gəldim.

Aşiq məktubu Naxçıvana yola salıb, özü də durub Alabəşli dəmirçi usta Bağırın yanına gedir. Usta Bağır dəmirçilik edirmişsə də aşıqlıq elmindən kamil bir ustad imiş. Aşiq Hüseyin sazı köynəyindən çıxardıb əhvalatı söyləyir:

Aşiq Hüseyin:

Ey əmugöyəndi məzlum,
Bir qız məni Naxçıvana istəyib.
On səkkiz aşığı sahib zindana,
Gözü yolda yana-yana istəyib.

Dəmirçi:

Ey oğlum, nur çeşmim,
İstəyibdir oğul, Naxçıvana getgilən.
Sidqini bağla şahlar şahına,
İstəyib oğul, ər meydana getgilən.

Aşiq:

Kimsəm yox edərəm əfğan
Didələrim yaş yerinə tökər qan,
Özü keşiş qızı adı Reyhan.
Çox baş atıb, yekəxana¹ istəyib

Dəmirçi:

Özü qızsa zəti gödəkdir,
Ortaliğa salıb nə qovğa cəngdir,
Ağalar ağası sənə köməkdir,
İstəyibdir ər meydana getgilən

1. Yekəxana - məğrur, təkəbbür

Aşıq:

Çox tərifləyirlər işvə-nazını,
Görsən də bəyənersən sözünü,
Naxçıvanlı Ağ keşişin qızını,
Aşıq Hüseyn bəlkə gülüstana istəyib.

Dəmirçi:

Məcnun səni istəyir leyl nahar,
Qocalmışam əldən gedib ixtiyar,
Dağıtılən qalanı eylə tarmar,
İstəyib səməndərtək yana, yana getgilən.

Aşıq usta Bağırın yanından (Alabaşlı kəndindən) evinə qayıdıb səfər tədarükü görür. Ehtiyat görüb, hazırlaşandan sonra arvadı ilə görüşüb ayrılır. Arvadından ayrılan zaman der:

Ey vəfadarım gəl, halallaşaq,
Hökm budur Naxçıvana mən gedim
Bir ağır səfərdir gedən qayıtmaz,
Pərvanəm donub qana mən gedim.

Yar gərək olsun yara vəfadar,
Ərz eyləyim könlümdə nə ki var,
Fikir edib olma məndən intizar,
Qaranlıqdır ol dumana mən gedim.

Gəl sənə deyim sözümün düzü,
Sinəmə salıbdır bir odlü közü,
Naxçıvanda Ağ keşişin qızı,
Aşıq Hüseynəm Reyhana mən gedim.

Aşıq Hüseyn Göyçə mahahını aşıb, kürd Xasay bəyin evində qonaq qalır. Gecə Aşıq Hüseynin səfər məqsədindən xəbərdar olurlar. Səhər Aşıq Hüseyn yola düşməmiş, Xasay bə-

yin qızı Xasay xanım, altı qız, bir də özü oğlan paltarını geyinib Aşıq Hüseynə qabaq Dərələyəzin keçidində yolu kəsir. Xasayın fikri Aşıq Hüseyni qorxudub Reyhanın yanına getməyə qoymamaq imiş. Aşıq Hüseyn keçidə çatanda səslənirlər:

- Aşıq, atdan düş! Pulun, yarağın nə varsa, yerə tök!

Aşıq Hüseyn der:

- Canım, əgər siz qaçaqsınız, aşağıdan bir at almaqla sizə nə olasıdır, indi ki, bir atdan sizə fayda olacaq, verərəm. Amma mənim səfərim uzaqdır, mənə bənd olmasanız yaxşıdır.

Xülasə, bir xeyli top, tüfəngdən sonra Xasay xanım pusqudan Aşıq Hüseynin yanına çıxır və deyir:

Xasay:

Başına döndüyüm Aşıq Hüseynim,
Gəl getməgilən belə yola sən.
Nəçə aşıq bəndə düşübdür.
Salam verib alma o çəpələ! sən.

Aşıq Hüseyn:

Başına döndüyüm, ay Xasay xanım,
Vətənimdən durdum, düşdüm yola mən.
Əziz yeyib, əziz içib, əziz gəzmışəm,
Tifil ikən düşdüm əldən elə mən.

Xasay:

Cazan olarsan gədiklərdə, düzdə,
Məsləhətin nədir bu doğru sözdə,
Yeddi qaçaq durub Dərələyəzdə,
Qorxuram düşəsən əldən ələ sən.

Aşıq Hüseyn:

Qaçaqdan törəmişəm qaçaq mənə neynəsin
Düşməni bağırma bıçaq mənə neynəsin,

1. Çəpəl - Həyasız arvad

Bəzircan ki, deyiləm qaçaq mənə neynəsin.
Çəkərəm onları şirin dilə mən.

Xasay:

Atqaz etmə mən fağırın sözünü,
Haqq-təala çıxarsın seyraqıbın gözünü
Xasay xanım, Xasuy bəyin qızını,
Alıban bizim yerdə qalasan.

Aşıq Hüseyn:

Məhəmməd peyğəmbər götürdü tacı,
Ərş üzərində qıldı meracı,
Aşıq Hüseyn dersən mənə bacı
Əlimi vermişəm qeyri ələ mən.

Aşıq Hüseyn bunlardan aralanıb bir qədər gedəndən sonra dağların başını bulut alıb çən basır. Boran başlayıb şiddətli soyuq olur. Tupidə at borana düşür. Aşıq piyada qalıb bir zağaya¹ çəkilir. Təzəkdən bir ocaq qalayıb isinir. Əl-ayacağının donu açılandan sonra sazı köynəkdən çıxarıb der:

Qanlı fələk, səndən şikayətim var,
Fələk heç bildin nə gətdin başıma,
Vurdun cida saldın tay-tuşumdan,
Yenə zəhər qatdın aşıma.

Belə yerlər qalsın virana,
Nə deyim dindirubən görənə,
Atımı verdim tupu borana,
Rəhm eyləyən yox gözümün yaşına.

1. Zağa - Böyük mağara

Aşıq Hüseynəm yada salıb elimi,
Soyuq tutub dəhammı dilimi,
Mən bülbüləm cida saldım gülümü,
Xasayın nəsihətini almadım guşuma.

Xasay xanım Aşıq Hüseynədən ayrılanda onu atasının İrəvandakı dostu Sərkisin üstünə salğamışdı. Aşıq Hüseyn İrəvana varid olub Sərkisin evinə gedir. Sərkis aşığı çox xoşallıqgilən ilə qonaq saxlayır. Sərkis sabah bazara çıxanda ona tapşırır:

– Aşıq Hüseyn, İrəvanda bir Aşıq Heydər var. Buraya hər kəs gəlsə onun ilə dəyişib imtahana çəkir. Sən ki, bir iki gün burada yornuğunu alacaqsan, bazara çıxıb onun gözüne görükmə, sonra aranızda inciklik əmələ gələr.

Aradan bir qədər keçəndən sonra Aşıq Heydər bir adam göndərüb al dil¹ ilə Aşıq Hüseyni draqdıra² içkiyə apatdırır.

Aşıq Hüseyn drakdirdə yenincə saz çaldığı yerdə Aşıq Heydər öz şagirdləri ilə qapıdan içəri girir. Bir qədər dil cavabı söhbətdən sonra deyişməyə başlayırlar. Aşıq Heydər der:

Hər yetən aşıqla sözümü çağıraram,
Hərcayıya sirrim açarammı mən,
Mən istərəm ləl, gövhər mədəni,
Daha qeyri mətahlardan seçərəmmi mən?

Aşıq Hüseyn:

Hər yetən aşıqnan söz çağırmazsan,
Hərcayıya sirin açan mənəm mən,
Ləl, gövhər, yaqut, zümrüd məndədir,
Onların fitatın³ seçən mənəm mən.

1) Al dil - Tovlamaq, aldatma

2) Draktiv - Traktiv, çayçı dükanı, restoran

3) Fitat - Cılğa, saf mədən və mineral haqqında çox işlənir

Heydər:

Aşıq olan aşıq ilə tay gərək,
Ustadından dərş alan bay gərək.
Mən qorxduğum Araz kimi çay gərək,
Sən kimi çayları sayıb keçərəmmi mən.

Aşıq Hüseyn:

Doğrudur, gəlmişəm Şəmkir elindən,
Kəmərimi qurşamışam mövlam əlindən,
Yeddi yol nuş eyləmişəm kövsərdən,
Ağamın əlindən içən mənəm mən.

Heydər:

Aşıq Heydər bu meydana nə gəlib,
Canda hünər bu meydana var gəlib,
Uzunqulaq mərifətsiz xər gəlib,
Sazını almamış köçərəmmi mən.

Aşıq Hüseyn:

Aşıq Hüseyn deyir ölüm vədəndir,
Aşıqlara sataşmağın nədəndir,
Uzunqulaq mərifətsiz xər dədəndir.
Sazını alıb köçən mənəm mən.

Bu söhbətin arasında Sərkis draqdırə daxil olur. Aşıq Hüseyni məclisdən çıxarıb evinə aparır. Bir neçə gün Sərkisin evində yornuğu çıxandan sonra Aşıq Hüseyn Naxçıvana yola düşür.

Reyhanın əlində dəstgir olan aşıqlar gecə-gündüz Aşıq Hüseynin yolunu gözləyirdilər. Bir gün Aşıq Hüseynin gəlməyinin xəbəri bütün Naxçıvanı götürdü. Aşıq Hüseynin gəlməyinə cəhət Kalvalı xanım evində bir qonaxlıq quruldu, Naxçıvanın başçıları qonaq çağrıldı. Reyhan Aşıq Hüseynin yükündə nə olduğunu bilmək üçün oğlan paltarını ge-

yindi, adını da Muxtar bəy qoyub məclisə tamaşaya gəldi.

Aşıq Hüseyn sazı götürüb məclisdə doyran eylədi,
Alif Allah adıdır, bəy binadır əla hərgiz,
Tey tanrıdır qismət edir bizi doğru yola hərgiz,
Ha şadlıqdır, xey xudam versin bəla hərgiz,
Dəl dərsin şuar ilə yetişgilən zələ hərgiz.

Rey, zey dən kamal götərsün sad, dad, ney hər insani
Şin şeytandır şər eylədi Adəmə verdi buğdanı
Çıxartdılar rizvandan gördü bu fani dünyanı
Haqq ona bir tac göndərdi Cəbraildən ala hərgiz.

Nun, ta məşq eyləyən alar ustadından kamı
Eyn geyndən məşq eyləyənin dünyada

heç yoxdur qəmi

Xoş o kimsənin halına ki, içər ərənler camı
Fə, qaf, kəf yanında gərək tanıyasan lamı
Mim Məhəmməd dəlil verdi ümmətini yola hərgiz.

Aşıq Hüseynin sinəsindən bu təb nurunu,
Vaf, hədən xəbərdardır, coşub cismində xunu,
Ləm, əlif, la altmdadır noğdanı,
Arif olan böylə yoldan gərək xəbərdar ola hərgiz.

Aşıq Hüseynə dedilər ki, indi Reyhana bir tərif de. Bu da deyir: mən Reyhanı görməzə, bilməzə nə tərif deyim? Deyirlər: Muxtar bəy Reyhanın əmisi oğludur. Boy-buxunu Muxtar bəy kimidir. Amma Reyhan çox gözəldir. Aşıq Hüseyn Muxtar bəyə baxanda görür ki, papağın altından saçların ucu görünür. Muxtar bəyin Reyhan olduğunu duyub sazını sinəsinə basır:

Boyun surahidir, bədən bülül¹,
Oxşatdım saçların mara, Reyhan.
Aşuftə zülflərin pərişan olmuş
Yek şələ dəstinə dara, Reyhan.

Muxtar bəy:

Hər şəhərdə sən adın söylənir,
Hayıf gəldin bu diyara, Hüseyim.
Reyhan arıfdir tayı tapılmaz,
Səni salar çox azaba, Hüseyim.

Aşıq Hüseyin:

Belə nəzakətlə sən yandırma bizi,
Bəgəm² insafın yoxdur keşşin qızı.
Altdan mintənədir, üstən qırmızı
Küləçəsi güldü xara, Reyhan

Muxtar bəy:

Eyzən qıfılbənddir zalımın sözü,
Dünyaya tək gəlib keşşin qızı,
Asıb otağında on səkkiz sazı,
Səni salar o dara, Hüseyim.

Aşıq Hüseyin:

Dolanır gözlərin ruhum çadır,
Mina gərdəninə tirmə yaraşır,
Uzun qollarını boynumdan aşır,
Qoy dadansın aşiq nara, Reyhan.

Muxtar bəy:

Yetircəgin qollarını bağladır,
Sənən üstə çarlı çarpaz dağladır,

1. Bülül - Büllur

2. Bəgəm - Bəyəm, məgər

Aşıqların anacığını ağıldar,
Səni salar çox azara, Hüseyim.

Aşıq Hüseyin:

Bir tuba boylusan boyu növrəstə,
Qullaba saçların boyunun üstə,
Qoynun narı bəslə Hüseyin xəstə,
Rəhmin gəlsin mən bimara, Reyhan.

Muxtar bəy:

Dil yetirməz o zalımın dilinə,
Səni salar yüz min fitnə felinə
Bir düş sən Reyhanın əlinə,
Dadanıbsan bu Muxtara, Hüseyim.

Deyirlər, Reyhanın Cahan adlı bir qarısı var imiş, həm qulluqçu, həm də şair imiş. Rəvayətə görə, on səkkiz aşığın çoxusunu da bəndə salan bu qarı imiş. Qarı Aşıq Hüseyinlə qabaqlaşır der:

Qarı:

Söylə görüm haralısan,
Danış görüm sözün, oğlan.
Nə uzaq yerdən gəlmişən,
Çıxart görüm sazın, oğlan

Hüseyin:

Mənim əslim Gəncəlidir,
Şəmkir üstü elim, nənə,
Çox siyasətlər çəkmişəm
Düşüb uzaq yolum, nənə.

Qarı:

Bəlkə sözdən naçarmısan,
Qıfıləndlər açarmısan,

Gecə durub qaçarmısan,
İzləyərlər izin, oğlan.

Hüseyn:
Dost yolunda mən naçaram,
Qıfılbəndlərin açaram,
Öluncə hacan qaçaram,
Kəssələr də dilim, nənə.

Qarı:
Sinən üstü dağladarlar,
Qollarını bağladarlar,
Anacığını ağladarlar,
Kimsə çəkməz nazın, oğlan.

Hüseyn:
Dəryaları dalacağam,
Canım oda salacağam,
Reyhanı mən alacağam,
Məməsində əlim, nənə.

Qarı:
Xoş gəlibsən Naxçıvana,
Dərdin söylə mən Cahana,
Apararam səni Reyhana,
Danış görüm özün, oğlan.

Hüseyn:
Aşıq Hüseynəm Şəmkiristanlı,
Gəldim gördüm Naxçıvanı,
Bir görsəydim Reyhanı
Dərdim yoxdur ölüm, nənə.

Qarı Aşıq Hüseynin yanından əkilib özünü Reyhanın yanına saldı.

Qarı:
Reyhan sənə mən deyim,
Tapılmaz tayı Hüseynin,
Ərənlərdən içib camı,
Yetişib payı Hüseynin

Reyhan:
Nə sarsaq söylərsən, sən qarı,
Əcəmdə nə kamal olar,
Danışarlar yekəxana
Saatda min xəyal olar.

Qarı:
Hatəm kimi verməkdədir,
Sınıq könül örməkdədir,
Fikri səni görməkdədir,
Ondadır sayı¹ Hüseynin.

Reyhan:
Camalımı görə bilməz,
Mənim könlüm öre bilməz,
Cavabımı verə bilməz
Danışan dili lal olar.

Qarı:
Bir at yükü kitabı var,
Çox bulunmaz hesabı var,
Dəryalar tək təbi var,
Coşğundur çayı Hüseynin.

Reyhan:
Mən odlaram kitabını,
Özüm görərəm hesabını,

1. Say - səy

Verə bilməz cavabımı,
Başında qalmağal olar.

Qarı:

Mən istərəm Reyhanı,
Reyhan yollar Cahanı,
Sabah yığın Naxçıvanı,
Tutulsun toyu Hüseyinin.

Reyhan:

Çoxları gəlib Reyhana,
Danışdır yekəxana,
Salmışam onu zindana,
Zindanda qalhaqal olar.

Qarı Aşıq Hüseyinin yanına qayıdıb bir də gəlir:

Hüseyin:

Sənin qurbanınam, nənə,
De görüm, nə xəbərin var?
Reyhandan nə gətirdin,
De görüm, nə xəbərin var?

Qarı:

Sənin qurbanınam, oğul,
Reyhanı mən qorxutmuşam,
Vəsfini car eyeləyib,
Ürəyini ülkütmüşəm.

Hüseyin:

Özü məndən söz açdımı?
Əlin ələ dolaşdımı?
Yoxsa sənle dalaşdımı?
De görüm, nə xəbərin var?

Qarı:

Məhtəl qalma bu işə,
Düşmə qeyri təşvişə,
Polad çaxmışam daşa
Dörd bir yanın bərkətmışəm.

Hüseyin:

Aşıq Hüseyinəm, əcəm elli,
Reyhandır şirin dilli,
Tuba qamət işgə belli,
De görüm, nə xəbərin var?

Qarı:

Mənə demə, nənə, nənə.
Cahan olsun sənə ana,
Bir müjdə ver sən mənə,
İşini möhkəmlətmışəm.

Deyişmə günü Naxçıvan camaatı hamısı «Qoç meydana»na yığılır. Aşıq Hüseyin və Reyhan məclisdə hazır olurlar. Kalvalı xan deyir:

- Reyhan, sözümüz sözdür. Əgər sən Hüseyini bağladın onu da zindana salıb istədiyini eyeləyəcəksən. Yox səni bağladı, aşıqları da buraxacaq və sən də onun ixtiyarında olacaxsan.

Reyhan sözünü bir də təsdiq eyeləyib dedi ki, əgər aşıq cavabımı verə bilsə, sözümüz sözdür.

Reyhan Aşıq Hüseyinlə meydana girdi.

Reyhan:

İki aşıq bir meydanda tapılsa,
Oturub sazları düzərlər bir-bir,
Cavab verib cavabını alarlar,
Durarlar meydanı gəzərlər bir-bir.

Hüseyn:

Aşıqlar elmindən xəbərdaram mən,
Hər yerdə görmüşəm meydani bir-bir,
Yüz on dörd surədən dərs almışam,
Gəl sənə göstərim əyani bir-bir.

Reyhan:

Kim oldu hündür, kim oldu alçaq,
Çoxlarm salmışam meydandan qaçaq,
Yoxdur mənim tək bir gəndi¹ qonaq,
Gəldiyi yolları azarlar bir-bir.

Hüseyn:

Sona kimi sığal verib telinə,
Qənd şəkər əzilibdir dilinə,
Düşmüşəm mən tək arif əlinə,
Çəkdirəyim səni cəzana bir-bir.

Reyhan:

Reyhanam hələ tapmışam tayımı
Cümlə sultan² haqq veribdir payımı,
Nuş etmişəm ərənlərdən camımı,
Dediyim sözləri yazarlar bir-bir.

Hüseyn:

Yetmək olmaz Aşıq Hüseynin işinə,
Belə sözlər haçan gəlir guşuna,
Alım qucağıma basım döşümə,
Sinəndən narları dərəydim bir-bir.

Elə ki, bu sözlərin cavabı verildi, Reyhan qıfılband demə-yə başladı.

1. Gəndi - sərkərdə

2. Cəmli sultan - Erməni piri adıdır

QIFILBƏND

Reyhan:

Məndən salam olsun Aşıq Hüseynə,
O nədir ki, ömrü bir il yaşar hey?
Necə qələmdir öz özünə yazılar,
O nədir ki, gündən günə coşar hey?

Hüseyn:

Al cavabını deyim mən Reyhan xanım,
Səməndər quşdur bir il yaşar hey.
Dəli könüldür öz-özünə yazılar,
Eşq dəryasıdır gündən günə coşar.

Reyhan:

O nədir ki, nəfsi var, canı yox?
O nədir ki, cəsədi var, qam yox?
O kimdir ki, o dünyada imanı yox?
O nədir ki, ataşı yox, daşar hey?

Hüseyn:

Körükdür nəfəsi var, canı yox,
Arıdır ki, cəsədi var, qanı yox,
Yalançmın o dünyada imanı yox,
Zəməmdir ataşı yox, daşar hey.

Reyhan:

O nədir ki, yemədilər doydular?
O nədir ki, qiyamətə qoydular?
O, kim idi ki, təpəsindən soydular?
O, kimdir ki, əldə tutar mişar hey?

Hüseyn:

Hüseyn deyir nemət idi, yemədilər doydular,
Xeyir şəri qiyamətə qoydular,

Zəkəriyyənin təpəsindən soydular,
Kafirlərdir əldə tutar mişar hey.

Söz tamam olandan sonra Aşıq Hüseyn dedi: - Reyhan, cavabın verildi. Daha deyəcəyin yoxdur ki? Xeyr, yoxdur, amma qulaq as, bir söz də deyim.

Reyhan:

Aşıq Hüseyn sənin işin,
Başıma tufan görünür,
Fikrin ayrı yerdədir,
Ürəyində qan görünür.

Hüseyn:

Reyhan sənin işin,
Ayrı bir təhər görünür,
Bədirlənmiş gül camalın,
Sağ sinən qəmər görünür.

Reyhan:

Geymişəm əbrişim tirməni,
Dərdin cünun eylər məni,
Sən müsəlman, mən erməni
İşimiz yaman görünür.

Hüseyn:

Aşığa bu əyan olub,
Geydiyin zərmayən olub,
Sirin bizə bəyan olub,
Qoynunda narlar görünür.

Reyhan:

Səda gedər Şəhriyara
Nə gətirdin məni zara,
Gedərmə sözün diyara,
Yarm Reyhan görünür,

Hüseyn:

Aşıq Hüseynin gül həvəsi,
Gum-gum gəlir sazın səsi,
Geyinsin zər libası,
Üstündən kəmər görünür.*

Aşıq Hüseyn aşıqları azad eləyir. Reyhana deyir: İndi ki, işarə elədin «sən müsəlman, mən erməni», onda gərək mənim təklifimdən çıxmıyasan. Şəhriyar mənim şagirdimdir. Bizim görüşümüzə o bais olubdur. İndi gərək Şəhriyara gedəsən biz həmişəlik dost olaq.

Deyirlər ki, Reyhan Aşıq Hüseynin təklifini qəbul eləyir. Toy tədarükü görülür.

BƏYÇOBAN VƏ AŞIQ HÜSEYN

«Çətin dərə»¹ yaylağında Bəyçoban adlı tərəkəmə və varlı bir kürd var imiş. Bəyçobanın 10 sürü qoyunu var imiş, hərəsi 1500 qoyundan. Bunun 47 çobanı, 140 köpəyi var imiş. Bəyçoban bu qədər var-döylətin içində bir qumral qoçun, bir də «kifli» adlı bir qancığın² xətrini hamısından çox istərmiş. Çobanların arasında Göy Sadıq adlı bir əkə³ çobanı var imiş ki, min beş yüz qoyunu bir saatda yoxlayıb itə-nini nişam və nəslə ilə göstərərmiş.

Bəyçoban qırxın⁴, qayıdıq⁵ zamanı dağlara çıxan çömçə

Qeyd: Aşıq Hüseynin Aşıq Heydəre və Reyhana dediyi qıfılbəndi Aşıq Avak deyəsən bilmirdi. Başqa aşıqların dediyinə görə, Aşıq Hüseyn həm Reyhana və həm də İrəvanda ikən Aşıq Heydəre qıfılbənd deyib onları bağlamış.

1. Çətin dərə - indiki Morul camaatı yaylağıdır, Gəncə qəzasında Ermənistan hüdudu boyundadır.

2. Qancıq - dişi it

3. Əkə - böyük, baş

4. Qırxın - qoyunlar qırılan zaman

5. Qayıdıq - dağdan qayıdan zaman

götürüb aşığam diyənin hələsinə bir neçə tapmaca, ya da bağlamadan deyib qarışdırarmış, sazlarını əlindən alıb yola salarmış. Naxçıvandan qayıdıb gələndə Aşıq Hüseynin yolu «Çətin dərə»dən düşür, Bəyçobana qonaq olur. Bəyçoban Aşıq Hüseynə sataşmağa başlayır:

DEYİŞMƏ

Bəyçoban:

Sizdən xəbər alım xırda çobanlar,
Aşıqdırmı bu yol ilə gəleyr?
Görmür aşıqları nə günə saldım?
Nə sözü var, nə dil ilə gəleyr?

Aşıq Hüseyn:

Məndən salam olsun duran Bəyçobana,
Aşıq mənəm bu yol ilə gəlirəm.
Dadanmısan tülkü, dovşan aşığa,
Sözüm var min dil ilə gəlirəm.

Bəyçoban:

Bələ aşiq olmaz nə xəyaldadır,
Eşqin cürəsindən dul, ha duldadır,
Yemələrlə¹ satdı hansı dindədir,
Nə məzhəblə nə qövl ilə gəlir?

Aşıq Hüseyn:

Dadıma yetirsin o qadir sübhan,
Dilimin əzbəridir otuz cüzv Quran
Məzhəbim sadıqdır şahım Xorasan,
Bu məzhəblə bu qövl ilə gəlirəm.

1. Yemələr - Qövm adı olmalıdır

Bəyçoban:

Bəyçobanam, neynəmişəm, neynərəm,
Xançal alıb qara bağrım teylərəm¹
Alıban sazın əlindən bərbad eylərəm,
Nə daşiban nə sel ilə gəleyr.

Aşıq Hüseyn:

Aşıq Hüseynəm gül Bəyçobanın həvəsinə,
Heç kəs yetişə bilməz könlümün yasına,
Axıdaram səni lil² dəryasına,
Coşğun çayam mən daşiban gəlirəm.

Aşıq Hüseyn deyir:

- Bəyçoban, bayaq sən qabaqca getdin, mən sənə dalınca
gəldim, indi mən gedim sən gəl!

Aşıq Hüseyn:

Məndən salam olsun duran Bəyçobana,
Gəl ikimiz bu cahandan danışaq!
Hansı günü dünya bərqərar oldu?
Yer, göy, asimandan danışaq!

Bəyçoban:

Məndən salam olsun Aşıq Hüseynə,
Gəl ikimizdə bu qoyundan danışaq.
Min beş yüz qoyunu bir yatax saxlar,
Şorakətdən³, biyabandan danışaq.

Aşıq Hüseyn:

Haqqın dəryasından kim qaçaq oldu?

1. Taylənək - Deşmək

2. Lil - Daşqın zamanı çayların yuyub gətirdiyi qara palçıq,

3. Şorakət - Duzlu torpaq, şoran torpaq

Kim hündür oldu, kim alçaq oldu?
Kəmə bəstələndə kim qucaq oldu?
Rustamdan, qəhrəmandan danışaq!

Bəyçoban:

Mənim qəhrəmanım qoçdur, qoyundur,
Qara qoyunun südü¹ əcəb oyundur,
Axsığın çarası dağdır², düyündür³,
Sağalmağa qatrından danışaq.

Aşıq Hüseyn:

Kim idi cəsədindən yetişdi baya?
O kim idi cəsədindən yetişdi saya?
O kim idi hökm eylədi dünyaya?
Taxt üstündə Süleymandan damşaq!

Bəyçoban:

Həzrəti Süleymandan çəkmənəm bəsi⁴
Mey kimi xoşlaram sağmalın səsi,
Yaxşı olur qəmral qoçun balası,
Yumşaq tüklü həm qılından danışaq.

Aşıq Hüseyn:

Kim idi o dünyada keyfin ovlatmaq⁵
Kim kimi cənnətdən çölə qovlatdı?
Kim idi ki, dini dinara satdı?
Həqiqətdən, mərifətdən danışaq!

-
1. Qara qoyun südü - Qara qoyunun südü əhali arasında bir əsətir ilə bağlıdır, ona görə dərman hesab edilir
 2. Dağ - bir mädən ilə yandırır nişan çəkmə
 3. Düyün - yandırma
 4. Bəs - bəhs
 5. Ovlamaq - ovlatma

Bəyçoban:

Yaxşı olmaz tərs tülkünün kürəsi¹,
Ovşar² vermir çətiklərin məməsi,
Ağzı qartdır³ kəsmə cürəsi,
Badağ⁴ gətir almayandan⁵ danışaq.

Aşıq Hüseyn:

Aşıq Hüseynin vəsfi dilə gəlmədi,
Ülkü⁶ sonalarım gölə gəlmədi.
Nə qədər səkdimsə yola gəlmədi,
Dedim yanı yol ərəkandan danışaq!

Bəyçoban:

Əcəl gəldi ötdü qarşımdan,
Abı-neysan oldu çeşmim yaşından,
Bəyçoban deyir Aşıq Hüseyn açıl başımdan,
Nə istərsən verim ondan danışaq.

O gecə Aşıq Hüseyn Bəyçobana qonaq olur. Gecənin bir zamanı göy guruldayır, şimşək oynur, yağış yağıb sel axır, dərənin hərəsi sulu çaylara dönür, göyün gurultusundan, dərələrin qıjiltısından qulaqlar tutulur. Yağış bir qədər ara verib səngiyir. Çoban çoluğun gözüne yuxu gedəndə qoyuna ayımı təpinir, yoxsa canavarmı düşür, xülasə, yenidən köhnə qışqırıq qopur.

Çobanlar o gecə səhərəcən dərələrdə, daşlarda pələsəng⁷ olurlar.

-
1. Kürə - balaca qulaq
 2. Ovşar - sağm
 3. Ağzı qart - ağzının qıraqları gər olan
 4. Badağ - ayaqqabı
 5. Almaya - balasını əmməyə qoymanan
 6. Ülkü - ürkdü
 7. Pələsəng - dağılma

Aşıq Hüseyn səhər açılarda, atını minib yola düşməmiş
sazı köynəyindən çıxarıb Bəyçobanm dilindən deyir:

Qıs vurun qoçaqlarım it canavar hürür,
A gədə, Mirtiş Ali, Sarı bulaqlara yüyür!
A gədə, Novruzalı, çıx bala xabara yügür!
A gədə, Uzun Bayram, gönün olub qara yügür!

Şıxıya demədimmi Toplanı yandan qoygınan,
Yatdan Alabaşı , Qaraşı yandan qoygınan,
Çağırğınan Allaşı, daş üstə sallan qoygınan!,
A gədə, Çəpiş² məlir, üst yanına tara³ yügür!

Sovuyun⁴ əhvalatı, Saymazı yandan qoygınan,
Açgınan zəncirini Keyflini əldən qoygınan,
Bir az da ot yolğınan Pələşi yandan qoygınan,
A gədə, Daqqa Xəlil, sən də bir kənara yüyür!

Yağış yağar, şimşək oynar, görün göy necə guruldar.
Yağıbdır Gen dərəyə çaylarında şıxı xırıldar,
Yatıbdır Keçəl Qulu ol axşamdan xoruldar,
Bircə qoçdan ötrü Kor Məhəmməd ağlar, zırıldar,
Ağlamaqdan fayda yoxdur uzunqulaqlara yüyür!

Quduz dəymiş canavar qoyunlara saldı talan,
A, gədə düz danışın, sözünüzdə çoxdur yalan,
İt uşağı qudurub bəgəin yatar inuzdur olan,
Şaqqulu yaxşı qalxdı boğazına keçdi palan,
A gədə, Şaqqulu, sən də bir kənara yüyür!

-
1. Toplan, Alabaş, Qaraş, Əlləş - it adlarıdır
 2. Çəpiş - balaca oğlan
 3. Tara - qar basmış suxur
 4. Sovuy - sağılmayan qoyun

Ərkəci yoxlaym ala şişə xarı gedib,
Ağ səyiz , qara səyiz, Şaqqulunun xarı gedib,
İzləmişəm izini Göytəpə yuxarı gedib,
Göy Sadıq zəhinhidir, der qoyun yarı gedib,
A gədə, Göy Sadıq, sən bu yanlara yüyür!

Beş keçi, on beş qoyun, kənddə bir evdən tapılar,
Beş toğulluq qoyun yağh güneydən tapılar,
On beş toğulluq qoyun qara quzeydən tapılar,
Vəsf eylə Aşıq Hüseyn belə Bəyçoban tapılar,
Yüz manat verdi sənə min atı dilbərə yüyür!

HİDAYƏT (Mirzə Hidayət, Hidayət bəy)

Hidayət təxəllüslü bir şəxsin əlliye qədər əl ilə yazılmış şeiri vardır. Bu adam haralıdır, kimdir və nə qədər yaşayıb, nə vaxt vəfat etdiyi də məlum deyildir. Aşıqlar arasında tanınmaz, çünki heç bir aşıqdan hələ Hidayət bəy adına söz eşitməmişik. Ancaq Şəmkiqli Aşıq Hüseyn oğlu Aşıq Çoban həməən şeirlər olan dəftərçədə yazır: «Ax, Hidayət bəy, bilmirəm sənə nəy-nəyim ki, ürəyim soyusun, mən Çobanı yetim qoydun».

Bu adamın ideologisinə gəldikdə atalar sözü var: «yeyib, içib, dünyadan keçib» deyir. Həqiqətən bu adamın heç bu dünya ilə əlaqəsi yox kimidir və bu dünyadan heç bir şey gözləmir. Bütün şeirlərinin ruhu bu dünyadan əl üzüb, o dünya ilə əlləşdiyini göstərir. Olduqca dindar və axirətpərəstdir. Hər şeiri ağlamaq, sızıldamaq və axirətə ümid bağlamaqla bitir, ağlar, sızıldar. Ədəbiyyata və fatalizmə ədəbiyyatına nümunə ola bilər.

EVLƏNMƏK

Könül havalanıb şəhpər istədi,
Dedim bundan sənə kar olmaz.
Sərvboylu gözəl dilbər istədi,
Fikir eylədim eylə gözəl yar olmaz.

Dedim yar sevənin evi əşiyi gərəkdir.
Həyət, qapı, gözləməyə ev əşiyi gərəkdir.
Misi, taşı, həm libası gərəkdir,
Altı abbası qara pulnan var olmaz.

Yar sevən lazımdır içi baxçalı,
İçində otağı işqab taxçalı,

Əlində sərmayə dürlü axçalı,
Axçalının başına dünya dar olmaz.

Beş dəst libası ola gərək boyuna,
Atəşbaz, tar, qaval gəlsin oyuna,
Belə toy ilə el içində xar olmaz.

Hidayətəm təklif mənə nə lazım,
Belə olmasa toy eyləmək nə lazım,
Barsız bağın gəzməyinə getmək nə lazım,
Gəzməglən sənə ondan bar olmaz.

HÜRUFAT

Əlif-İlahidən üzüldü yazım oldu qara hərgiz,
Bey – bəla çəkdi başım, baxtım oldu qara hərgiz.
Tey- tar oldu gözümə dünyanın nuru,
Sey – sabitəm var günüm oldu qara hərgiz,

Cim – cavan ömrüm nələr gördü dünyada,
Hey – haram oldu həyatım gəldim dad fəryada,
Xey – xarab oldu xaneyi-dil yetdi bərbada,
Dal – dolandı baxtımın çərxi oldu qara hərgiz.

Zəl – zərrəcə dərman bilmədim nəhanı dərdə,
Rey- riyazətdir bəxtimdən getdim cahanı-dərdə,
Zey – zəbanım səst oldu nəhanı – dərdə,
Sin – səlamət sərim oldu yara hərgiz.

Şin – şərmsiz dünya gör nə fəğan eylədi,
Sad – sadıq deyim qəmdən aman eylədi,
Zad – zayə gedib ömrüm fəğan eylədi,
Tay – təlatümə gəlib könlüm oldu qara hərgiz.

Zay – zülm eylədi zalım qaldım avara,
Eyn – əlamət göstərdi fələk qaldım avara.
Ğeyn – qafil oldum yolda qaldım avara,
Fey – fani rüzgarım oldu qara hərgiz.

Qaf – qaraldı zehnim xudadan pənah,
Kəf – götür bu bəlanı üstümdən Allah,
Lam- layiqincə olsa gər məndən günah,
Mim – mənim rüzgarım oldu qara hərgiz.

Nun – ney kimi zarə gəldim əlindən dünya,
Hey – hər zamanda yaralandım dilindən dünya.
Vav – viran olu kim iyləsə gülündən dünya,
La – lələ kimi ömrüm qan oldu qara hərgiz.

Yey – yazılıb mənim yazım əzəldən tərsə
Hidayətəm gəlib işim əzəldən tərsə,
Dolanıb dövrəmm əzəldən tərsə,
Oyanmaz qəflətdən günüm oldu qara hərgiz.

QƏRƏZ

İbtida bir günlə mən oldum mail,
Çalındı aləmə dəhl, nağara yaxşı.
Qalxdı səs getdi haraya qərəz,
Əziziyəm haraya,
Alim oxur hər ayə,
Hidayət bəy nə desin,
Xudam yetsin haraya.
Eşqin rahında mən oldum sail,
Razı oldum payıl-qarə yaxşı,
Ümid saldı hardan haraya qərəz,

Eşqin məktəb binasına dərsə varanda,
Oxudum kitabı- məhəbbəti varanda,
Əziziyəm varanda,
Nəyin qaldı aranda,
Hidayət bəy nə desin,
Yar yamna varanda.

Kamil olcaq gedib tərsə varanda,
Oxudum ağ üstü nə qara yaxşı,
Məcnun olub düşdüm səhraya qərəz.

Fələk saldı məni nari-bəhranə,
Yandım oduna misli pərvanə,
Əziziyəm pərvanə,
Şamda yanar pərvanə,
Hidayət bəy nə desin,
Könül olsa pərvanə.
Həsərət oldum ala gözlü qaşı kamanə,
Sinəsi su alanda nə qarə yaxşı.
Bir cüt narı düşdü araya qərəz.

Alıbsan əqlimi fələk sərimdən,
Edibsən avarə vətənimdən yerimdən,
Əziziyəm yerimdən,
Məkanımdan yerimdən,
Hidayət bəy nə eylədi.
Fələk cida saldı yerimdən.
Ayrı salma məni alagözlü yarımndan.
Çəkmə dağı nə qarə yaxşı.
Çıxartma naləmi haraya qərəz.

HÜRUFİ-ƏDƏDİ

Arif olan üç-dörd şirə ras gəldim,
Hər üçü də bağlanmışdı bir yaya,
Hər bir şirdə on üç sərə rast gəldim,
On üç sər də bağlanmışdı bir yaya.

On üç başda dörd kənarə axırlar,
Hər baxanda bəyaz, qara baxırlar,
Altı səkkiz cani-narə baxırlar.
Hər tərəfdən bağlanmışdı bir yaya.

Üç yerdə kamal tutub yüz altmış altı
On səkkiz üstə səkkiz min yeddi, altmış altı,
İki üç üstə, söz gələr düz altmış altı.
Tamamı bir bəbirdən bağlanmışdı bir yaya.

Altı min altı yüz üstə altmı,
Yüz on üçünün yazdım dust altını,
İyirmi yeddi dördün üstə altını,
Hər məkanda bağlanmışdı bir yaya.

Hidayət bəyin cahanda bulmaz cavabı,
Dediyi sözlərin pünhanda olmaz cavabı,
Məddi mənasım niyə qalmaz cavabı,
Sözlərinin hər biri bağlanmışdı bir yaya.

ARİF

İki arif bir məclisdə olanda,
İşarə ilə sözlərini düzərlər bir-bir,
O məclisdə qeyri adam olanda,
Qulaq verib gözlərini süzərlər bir-bir.

Biri danışanda biri guş verər,
Diqqət eyləyibən sözə huş verər,
Cani-dildən huşguş verər,
Şad edib məclisi üzərlər bir-bir.

Arif olan hərcayidən az deyir,
İşvəli yar dəhanından naz deyir,
Dərd qəmli dərmanından yaz deyir,
Qəm hicrinə girib üzərlər bir-bir.

Arif tutar hər yerdə özünü alçaq,
Söyləməz kəndi-kəndinə qoçaq,
Mərifətdən söylə xəlqin könlünü açaq,
Hərcayı sözləri məclisdə pozarlar bir-bir.

Hidayət eyləmə kimsəni sən xar,
Arayıb bilginən kimdi sənə yar,
Dürr, gövhər, xeyrbədinə eyləmə sən ar,
İki arif elm dəryasında gəzərlər bir-bir.

MƏDƏD

Zaman saldı məni görüncə bəlayə bu gün,
Dözənmirəm bu bəlayə eylə yaradan mədəd,
Salıb əcəb məni gəncə nalayə bu gün,
Qurtar məni Gəncə viran qalan buradan mədəd.

Bu dərd mənimlə Gəncədə olandı,
Qəm əlindən başıma Gəncə dolandı,
Canım qaçıb dərddən Gəncə dolandı,
Gəlib tapıb yenə haradan mədəd.

Deyib danışanda bir gülməz üzüm,
Kimsəyə gər xoş gəlməz sözüm,

Dərmansız dərdə uğrayıb görməz gözüm,
Götür dərmansız dərdi aradan mədəd.

Can mülkünü qəm ləşkəri eyləyib viran,
Qan ağlayar görsə halımı piran,
Şəmatət xəlqdən yaxşıdır behişt-i-niran,
Otuz cüzv bəyaz üstündən qaradan mədəd.

Qəsəm ver on dörd məsumə fani Hidayət,
Bexatiri-şahlar şahı şahi-vilayət,
Leyl nahar xaliqi-kani-ədalət,
Götürsün qisməti oradan mədəd.

QAÇ

Divanə könül salma özün bəlayə,
Bəlalı yerdən gəl amandır qaç!
Sığın hər du cahanda qəddi-mövlaya,
Bu Gəncənin işi nakamandır qaç!

Nalayıq işləri sən gəl eylə tərk,
Cavanikən bilməzdim boş ilə bərk,
Qocalmaqdan olub xərəyim tərmandır umac,

Fani dünya məndən talaq alıb boşanı,
Tərk eyləyib əldən salıb boşanı,
İstəmədim fəlak səndən gəlib boşanı,
Alıb özgələrin başma mətahındır saç!

Dilimin əzbəri yahu, ya hu ya mən lüvə,
Yetiş dada ya mən leysə illa hüvə,
Qəza salıb kəməndinə mən təkə ahu,
Əl uzadıb boynumdan əl əmandır qaç!

Hidayət bəy sözün doğrusun deyir,
Dərmansız eşqin libasın geyir,
Adam var sədrin çilovun yeyir,
Adam var tapmaz tərmandır umac.

SİRR

Kəmənd atdım şikargahda şikarə,
Nə maraldır, nə ahudur, nə ceyran.
Kəmənd keçdi boşa bilməm edim nə çarə,
Nə gedəndir, nə durandır, nə seyrən.

Bir ev tikdim nə kərpicdən, nə torpaqdan, nə daşdan,
Xalı saldım nə ayağı, nə orta, nə başdan,
Qonaq gəldi nə düşməndən, nə qohum, nə qardaşdan,
Hər kəs gördü nə mat, nə məhəttəl, nə heyran.

O otaqda bir çox gözəl gördüm qəddi yerində,
Camalında xal düzülüb həddi yerində,
Siyah zülfü çin-çin olub məddi yerində,
Zülfü xalın gördüm nə abaddır, nə xarabdin, nə viran.

Onların imasından mətləb anlayıb qandım,
O mətləbdən güldüm deyib usandım,
Bir atəşə düşdüm ahşib yandım,
Nə atəşdir, nə alovdur, nə viran.

Hidayət bəy gəzdi qərrib ölkədə,
Can bəslədi nə günəşdə, nə kölgədə,
Gözü qalıb yenə qərrib ölkədə,
Nə Rusetdir, nə Turandır, nə İran.

DODAQDƏYMƏZ

Leysan yağar dəryalardan ziyadə,
Axar gedər haraya qıj-qıj,
Yetərkanə içər yerlər ziyadə,
Dah gələr haradan haraya qıj-qıj.

Səni xəlq eyləyən adil Tarı,
Ala səndən yenə arı,
Gedən təndən canın yarıdan barı,
Çıxar canın haraya qıj-qıj.

Sataşanda eynin yarın eyninə,
Allanarsan hərcayinin deyininə,
Atlaz, xara yar əyninə geyniyə,
Edər xəlqə nazı haraya qıj-qıj.

Yar dəstindən çay sada algilən,
Çay içində şirin yada salgilən,
Can deyəndə canan yada salgilən,
Çağır Allahını haraya qıj-qıj.

Hidayət kəndi yarı eylədi candan,
Yəni dəryada ləli eylədi kandan,
Nakəszadə ayə ki, gəlmişdi handan,
Saldı cidalığı araya qıj-qıj.

İŞİN NƏDİR?

Könül kimsəyə gər iyilik etməyəsen,
Söylə görüm yamanlıqdan işin nədir?
Arif olub yeylik etməyəsen,
Aman söylə nadanlıqdan işin nədir?

Böyük kiçik tanı olma uzaq!
Şişib Qasım kişi olma, sözə bax!
Dağ çəkərim sinən yanar közə bax!
Sən cahalsan, ahalsan işin nədir?

Bir məclisdə danışma, danışmaq bilməsen,
Özün ki, piyadəsen at minənə gəlmə sən.
Sual cavab eyləmə, söz tabı gətirməsen,
Sakit ol qalnan işin nədir?

Baqqal olan yağ düyüsün satar,
Çovdar olan quzu qoyunun satar,
Aciz igid əmud, gürzün satar,
Dəst burdun olmasa meydandan işin nədir?

Do tələbsən gəl qabağa danışaq,
Cavabın verib, cavab alıb yanısaq,
Çinədanı dolu gəlsin bu meydana danışaq,
Sən ki, bir söz bilmirsən Hidayətnən işin nədir?

SÖZLÜK

Binə – yaz olanda qışlaqdan köçülən otlu yerlərdir. Meşələrdə yataq yerlərində dam tikib, qışda mal saxlamağa da binə deyilir.

Söz demək – nəzmə çəkmək «Yeni kənd», (21-22), № 6-7

Dəngiz – dəniz

Döylət – sərvət, var

Söyün – Hüseyin

Mim, əlif, lam – mal (əmtə mənasına gəlir)

Şin, əlif, lam – şal (qumaş)

Xey, əlif, lam – xal

Tamaz – günahkar

Zərraf – sərraf

Bey, əlif, lam – bal

Bey – beş (beş arşın xələt)

Bey – beş (beş arşın bez)

Sin, əlif, lam – sal yaxud salça (kəndlərdə tabut yerinə işlənən alət)

Yasamal – Gəncə qəzasında Morul kəndinin üstündə sərt bir yoldur

Tər – gözəl

Xəkə – kömür oxantısı

Zay – zaye

Bərə – keçilən yer

Dootələb – hirsli tələb edən

Nöyüd – neft

Nəgəh – nagh

Məcit – məscid (meçit)

Düzyurd – Gədəbəyin yanında yaylaq adıdır.

Mədən – Gədəbəy mədəninə deyilir.

Qarabulax – kənd adıdır

Şindi – şimdi

Qiryət – qeyrət

Qubernator əgər demişsə yəqin üzəkilək etmişdir. Ancaq Gəncədə erməni-müsəlman davasının düşməsinə qubernator çalışırdı.

Süzən – beşaçılan tüfəngi

Abor – yük arabası

Nəhlət – lənət

Quylamaq – basdırmaq

Tubu (topu) – şiddətli, qarlı və boranlı bərk yelli rüzgar

Söymək – fəhş etmək

Ayna – şüşə

İnnən – indidən

Ömər qarının oğlu imiş, o da saz çalmaq bilirmiş.

Cəmi (cəm) – bütün

Məhər – mahir

Bilitsar – padşah

Dəmək – tülkü yuvası

Sindal (Sindan) – şəhərdir

Ayıbh-Eyibli – Qazax qəzasına yaxın bir kənddir

Ağbulaq – Çardaxlı kəndinin qulağında bir bulaq adıdır

Fel – əməl, iş

Zərraf – sərraf

Niqol – Çardaxlı idi

Molla Rza – Gədəbəylidir

Dəlilər – kənddir

Keçili – kənddir

Çoğurtma – yaylım

Loyun – qövi

Abdəs – ayaqyolu

Üsyanı aşiq vostaniya demişdir.

Muğanmaz – aran camaatı «Buğa»nmaz deyirsə, doğrusu Muğa «on»namazdır.

Rəşbər – rəncbər

Yağır – döyənək yarası
 Ministr – nazir, Əliheydər Qarayevi göstərir.
 Mikiş də bir neçə il bundan əvvəl vəfat etmişdir.
 Bu parça Aşıq Avakdan yazılmışdır.
 Kəkil – Kəklik adı olmalıdır, əlyazmasında olduğu kimi
 yazmağa məcbur olduq.
 Əsləmə-işləməli olmalıdır, bəzək mənasında
 Ülkər – ulduz adıdır
 Güləbatın – bəzək
 Həşyə – haşiyə
 Tana – sırğa
 Bəkan – hiyəneniş
 Eşgə – incə
 Qaracaəmirli – Gəncə qəzasındadır
 Hər kis – hərgiz
 Şahlar şahı – dördüncü xəlifə Əliyə deyilir.
 Yekəxana – məğrur, təkəbbürlü
 Çəpəl – həyasız arvad
 Neynəsin – nə eyləsin
 Seyraqıb – rəqib mənasındadır
 Boran düşmək – soyuq vurmaq, tələf olmaq
 Zağa – böyük mağara
 Gətdin – gətirdin
 Mətah – mətə, mal
 Fitat – çıxa, saf mədən və mineral haqqında çox işlənir.
 Büllul – büllur
 Bəgəm – bəyəm, məyər
 Fitnə, fel – fel, əməl
 Əkilmək – yavaşca qaçmaq
 Sayı – səy
 Məhtəl – məəttəl
 Cümlə sultan – erməni piri adıdır.
 Şəhriyar – Şəhri aşığıdır

Çətindərə – indi Morul camaat yaylağıdır, gəncə qəzasın-
 da Ermənistan hüdudu boyundadır.
 Qancıq – dişi it
 Əkə – böyük, baş
 Qırxın – qoyunlar qırılan zaman
 Qayıdış – dağdan qayıdılan zaman
 Yemələr – qövm adı olmalıdır.
 Teyləmək – deşmək
 Lil – daşqın zamanı çayların yuyub gətirdiyi qara oxaq,
 palçıq, qarama
 Şorakət – duzlu torpaq, şoran torpaq
 Qara qoyun südü – qara qoyunun südü əhali arasında bir
 əsatir ilə bağlıdır. Ona görə dərman hesab olunur.
 Dağ – bir mədən ilə yandırılıb nişan çəkmə
 Bəs – bəhs
 Qıl – sərt tük
 Ovlətməq – avlvtmıq, keyf sürmək
 Kürə – balaca qulaq
 Ovsar – sağın
 Ağzı qart – ağzının qıraqları g olan
 Badağ – ayaqqabı
 Yanı – yeni
 Səngimək – sakit olmaq
 Pələsəng – dağılma
 Toplan – it adı
 Alabaş – it adı
 Qaraş – it adı
 Allaş – it adı
 Çəpiş – balaca oğlan
 Tar – qarbasmış çuxur
 Su – it adı
 Saymaz – it adı
 Keyfli – it adı

Pələş – it adı
Gendərə – yer adıdır
Şıxı – çobandır
Ərkəc – quzu qabağı çəkən səyiz
Xarı – qoca öküz, qoca səyiz
Səyiz – burux təkə
Güney – gündöyən yer
Quzey – gün görməyən yer
İyləsə – qoxusa
Ruseet – Rusiya
Leysan – nisan ayı yağışı
İyilik – yaxşılıq
Yeylik – arıq, gözəl
Qasım əmi şişmə cümləsi Gəncədə bir misaldır
Qal – qalmaqal
Dəst burdun – dəst burdən – tutuşmaq

Vəli Xulufu.
El aşıqları.
Bakı, “Nurlan”, 2013.

Nəşriyyat direktoru:
Nadir Məmmədli

Nəşriyyat redaktoru:
A.Hüseynova

Kompyuterdə yığdı:
Ruhəngiz Əfəndiyeva

Korrektor:
Xəyalə Əliyeva

Kompyuterdə tərtibçisi və
texniki redaktoru:
Ramin Abdullayev

Kağız formatı: 84/108 1/32
Mətbəə kağızı: №1
Həcmi: 92 səh.
Tirajı: 300

Kitab Azərbaycan MEA Folklor İnstitutunun
kompyuter mərkəzində yığılmış, “Nurlan”
NPM-də ofset üsulu ilə çap olunmuşdur.